

บทที่ ๒

ความซื่อสัตย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

บทนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๖ หัวข้อ ได้แก่ (๑) ความหมายของความซื่อสัตย์ (๒) ความสำคัญของความซื่อสัตย์ (๓) ลักษณะของความซื่อสัตย์ (๔) วิธีการรักษาความซื่อสัตย์ (๕) ประโยชน์ของความซื่อสัตย์ (๖) หลักธรรมส่งเสริมความซื่อสัตย์ของครอบครัว มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของความซื่อสัตย์

คัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้โดยตรง แต่ปรากฏหลักฐานของความซื่อสัตย์ในวิถีชีวิตของพระสงฆ์และประชาชน ดังนี้

๒.๑.๑ ความซื่อสัตย์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก ได้กล่าวถึงความหมายของความซื่อสัตย์ในลักษณะที่แสดงออกทางด้านพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และจิตใจ ดังนี้

๑) เรื่องอันทรายิกกรรมของภิกษุณี : เรื่องคำแต่งตั้งตนเพื่อถามอันทรายิกกรรม โดยมีเนื้อเรื่องว่า ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถ ฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “แม่เจ้าขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้า ฟังถามอันทรายิกกรรมกับผู้มีชื่อนี้ แน่ผู้มีชื่อนี้ เธอฟังนะนี้เป็นกาลสัตย์ กาลจริงของเธอ เราจะถามถึงสิ่งที่เกิด สิ่งที่มิ ฟังบอกว่า “มี” ไม่มีฟังบอกว่า “ไม่มี” เธอไม่ใช่ผู้ไม่มีเครื่องหมายเพศหรือเธอไม่ใช่สักแต่ว่ามีเครื่องหมายเพศหรือ เธอชื่ออะไร ปวัตตินีของเธอชื่ออะไร”^๑

จะเห็นได้ว่า การกล่าววาจาเช่นนี้ “สิ่งที่มีอยู่ก็บอกว่า “มี” ไม่มีก็บอกว่า “ไม่มี” เป็นลักษณะความหมายของความซื่อสัตย์ทางวิสุจิริต สัมมวาจา^๒ ผู้ที่ถูกถามได้ตอบด้วยถ้อยคำที่เป็นจริง ซื่อสัตย์ต่อคำพูด ไม่พูดโกหก หลอกลวง ไม่ทรยศต่อตนและผู้อื่น

^๑วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๒๑/๓๕๐.

^๒ สัมมวาจา หมายถึง พูดคำสัตย์ พูดไม่ส่อเสียด พูดคำอ่อนหวาน พูดสิ่งมีสาระ (ที.ม. ๑๐/๓๒๕/๒๑๔,๓๐๒/๒๖๖, ม.อ. ๑๔/๓๒๔/๒๕๓,๓๖๕/๓๑๕, อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๒๐๕/๓๑๓,๔๘๖/๓๓๑,๔๘๘-๔๙๒/๓๓๓-๓๓๕, ๔๙๘-๔๙๙/๓๓๓-๓๓๘,๕๐๕/๓๘๐).

๒) เรื่องมาตุฆาตกัณฑ์ : ว่าด้วยคนฆ่ามารดาขอบรรพชา ห้ามคนฆ่ามารดาอุปสมบท โดยมีเนื้อความว่า มีชายคนหนึ่งฆ่ามารดาจึงเกิดความอึดอัด ระอา รังเกียจบาปกรรมนั้น คิดหาอุบาย สะสางบาปกรรมนั้นว่า

“พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรเหล่านี้ เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าววาจาสัตย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม ถ้าเราจะพึงบรรพชาในพวกสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร ด้วยอุบายอย่างนี้ เราก็จะพึงกระทำการสะสางบาปกรรมนี้ได้”

หลังจากนั้นภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูล ได้ทราบถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีกถา เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้ว จึงตรัสรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ฆ่ามารดา ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกเสีย”^๓

และในเรื่องปิตุฆาตกัณฑ์ ว่าด้วยคนฆ่าบิดาขอบรรพชา ห้ามคนฆ่าบิดาอุปสมบท เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีกถา เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้ว จึงตรัสรับสั่งภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ฆ่าบิดา ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกเสีย”^๔

จะเห็นได้ว่า ภิกษุรูปใดที่กระทำตามพระบัญญัติ “ไม่อุปสมบทให้ผู้ฆ่าบิดามารดา เมื่ออุปสมบทแล้วให้สึกเสีย” เพื่อป้องกันคนอื่นติเตียนหรือจะทำให้เสื่อมความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ลักษณะนี้เป็นความหมายของความซื่อสัตย์ต่อพระบัญญัติของพระพุทธเจ้า หากภิกษุรูปใดกระทำการล่วงละเมิดพระบัญญัติข้อนี้ เป็นผู้ที่ขาดความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อพระพุทธเจ้า และพระธรรมวินัย

๓) เรื่องโจทกาทิปัตติ : ว่าด้วยข้อปฏิบัติของโจทก์ โดยเนื้อความว่า โจทก์พึงปฏิบัติอย่างไร จำเลยพึงปฏิบัติอย่างไร สงฆ์พึงปฏิบัติอย่างไร ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์พึงปฏิบัติอย่างไร

ถาม : โจทก์พึงปฏิบัติอย่างไร

ตอบ : โจทก์พึงตั้งอยู่ในธรรม ๕ อย่าง แล้วจึงโจทก์ผู้อื่น คือ (๑) จักโจทก์โดยกาลที่สมควร จักไม่โจทก์โดยกาลที่ไม่สมควร (๒) จักโจทก์ด้วยเรื่องจริง จักไม่โจทก์ด้วยเรื่องไม่จริง (๓) จักโจทก์ด้วยคำสุภาพ จักไม่โจทก์ด้วยหยาบ (๔) จักโจทก์ด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์ จักไม่โจทก์เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ (๕) จักมีจิตเมตตาโจทก์ จักไม่มุ่งร้ายโจทก์ โจทก์พึงปฏิบัติดังนี้

ถาม : จำเลยพึงปฏิบัติอย่างไร

^๓วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๒/๑๗๗.

^๔วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๓/๑๗๘.

ตอบ : จำเลยพึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ (๑) ในความสัตย์ (๒) ในความไม่ขุ่น
เกลือง จำเลยพึงปฏิบัติอย่างนี้

ถาม : สงฆ์พึงปฏิบัติอย่างไร

ตอบ : สงฆ์พึงรู้คำที่เข้าประเด็นและไม่เข้าประเด็น สงฆ์พึงปฏิบัติอย่างนี้

ถาม : ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ควรประพฤติอย่างไร

ตอบ : ภิกษุผู้วินิจฉัยพึงระงับอธิกรณ์นั้น โดยประการที่อธิกรณ์นั้นจะระงับ
โดยธรรม โดยวินัย โดยวัตถุศาสน์ ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ พึงปฏิบัติอย่างนี้^๕

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการกล่าวเช่นนี้ “ภิกษุผู้เป็นโจทก์ต้องกล่าวหาผู้อื่นด้วยเรื่อง
จริง ไม่กล่าวหาเรื่องไม่จริง ส่วนจำเลยผู้ที่ถูกกล่าวหาจะตั้งอยู่ในธรรมคือ ความจริง หรือพูดคำ
สัตย์ และไม่เคียดแค้นผู้กล่าวหา” เป็นความหมายของความซื่อสัตย์ หากภิกษุผู้ที่เป็นโจทก์ไม่ตั้งอยู่
ในธรรม ๕ อย่าง และภิกษุผู้ที่เป็นจำเลยไม่ดำรงอยู่ในธรรม ๒ ประการแล้ว ผู้วินิจฉัยอธิกรณ์
จะระงับอธิกรณ์ได้ยาก

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ได้กล่าวถึงความหมายของความซื่อสัตย์ (สัจจะ) ที่ปรากฏ
ในรูปแบบของการแสดงออกทางด้านพฤติกรรม และการกล่าวคำสัจจะอ้างเอาอำนาจานุภาพให้
คุ้มครองรักษาให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง และการรักษาความสัตย์หรือความจงรักภักดีต่อกัน
ตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) เรื่องพรหมชาลสูตร : โดยมีเนื้อความว่า ความซื่อสัตย์หรือความจริงใจต่อถ้อยคำ
ของพระพุทธเจ้าที่ประชาชนทั่วไปยกย่องพระองค์เพียงเล็กน้อยระดับศีลเท่านั้น ซึ่งปรากฏ
ในจูฬศีล ได้แก่

- จูฬศีลข้อ ๔ ว่า พระสมณโคตรมทรงละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์
ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

- จูฬศีลข้อ ๕ ว่า พระสมณโคตรมทรงละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ พังความจากฝ่าย
นี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือพังความจากฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อ
ทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดีเพลิบเพลिनต่อผู้ที่สามัคคี
กัน ตรัสแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

- จูฬศีลข้อ ๖ ว่า พระสมณโคตรมทรงละเว้นขาดจากคำหยาบคือ ตรัสแต่คำไม่มีโทษ
ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

^๕วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๓/๕๔๖-๕๔๗.

- จุฬศีลข้อ ๑ ว่า พระสมณโคตรมทรงละเว้นขาดคำเพื่อเจ้า คือ ตรัสถูกเวลา ตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ ตรัสอิงธรรม ตรัสอิงวินัย ตรัสคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา.^๖

จะเห็นได้ว่า การตรัสถ้อยคำของพระพุทธเจ้าอย่างนี้ “ตรัสแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ ตรัสคำจริง มีประโยชน์ มีหลักฐานอ้างอิง เหมาะแก่เวลา ไม่หลอกลวงชาวโลก” ลักษณะอย่างนี้เป็นความหมายของความจริง ความซื่อสัตย์ เพื่อเป็นการสมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน สนับสนุนคนที่สามัคคีกัน และตรัสถ้อยคำที่ประโยชน์เหมือนคนที่มีความดีมาให้สว่างไป คนที่สว่างมากก็สว่างยิ่งขึ้น

๒) เรื่ององคุลิมาลชาดก : โดยมีเนื้อเรื่องว่า พระองคุลิมาล เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านก็เห็นหญิงท้องแก่ก็เกิดความเมตตาสงสารอยากช่วยเหลือให้นางคลอดบุตรได้ง่ายและปลอดภัย ท่านได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงกราบทูลเรื่องทั้งหมดแล้วขอเรียนคาถาจากพระองค์ ซึ่งมีข้อสังเกตจากคาถาแรกว่า

“ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาไม่เคยรู้ว่าจิตใจมีชีวิตสัตว์เลย..” พระองคุลิมาลกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นข้าพระองค์ก็จะไม่ได้กล่าวความจริง หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่พระองคุลิมาลใหม่ว่า “ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาในชาติอริยไม่เคยรู้ว่าจิตใจมีชีวิตสัตว์เลย...”

พระองคุลิมาลท่านได้กระทำสังกิริยากับหญิงมีครรภ์แก่แล้วก็ได้คลอดบุตรง่ายดายและปลอดภัย มีใจความว่า

น้องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาในอริยชาติ
ไม่เคยรู้ว่าจิตใจมีชีวิตสัตว์เลย ด้วยสัจจานี้
ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิ์จึงมี
แก่ทารกในครรภ์ของเธอเกิด”

จะเห็นได้ว่า พระองคุลิมาลได้กระทำสังกิริยา คือ การกระทำความจริง ด้วยการกล่าวอ้างถึงคุณงามความดีของตนว่า “ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาในชาติอริยไม่เคยรู้ว่าจิตใจมีชีวิตสัตว์เลย” การกล่าวความสัตย์นี้เป็นการแสดงถึงอานุภาพของการกระทำ ความซื่อสัตย์ที่มีอยู่ในตน เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้รอดปลอดภัย

๓) เรื่องวัฏฏโกปตกจรียา : โดยมีเนื้อความว่า ลูกนกกลุ่มตัวอ่อนถูกไฟป่าล้อมเข้ามา

^๖ที.ที. (ไทย) ๕/๕/๔.

^๗ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๕๑ / ๔๒๓-๔๒๕.

ใกล้รังของตัวยังบินไม่ได้ พ่อแม่ก็บินหนีไปหาอาหารแล้ว จึงทำสังกิริยาอ้าวจากสัตว์ของตนเอง เป็นอานาภาพทำให้ไฟฟ้าไม่ถูกลามเข้ามาในที่นั้น มีใจความว่า

ปีกของเรามีอยู่ แต่ขนไม่มี เท้าของเรามีอยู่
แต่ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาก็พากันบินออก
ไปแล้วนะไฟ จงกลับไป (จดขับไปเสีย)^๔

จะเห็นได้ว่า การกล่าววาทะของลูกนกกลุ่ม “ได้กระทำสังกิริยา ด้วยการอ้าวจากสัตว์ของตน ด้วยการอ้างอิงความจริง อาศัยความดีงามของพระพุทธเจ้าในอดีต” ลักษณะนี้เป็นความหมายของความจริงและความซื่อสัตย์ เพื่อให้คอยคุ้มครองรักษาตนพ้นจากภัย หรือความเดือดร้อนได้ เพราะความดีรักษานุคคลที่ประพฤติดี ดังประโยคที่ว่า “คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้” หรือ “คนดีผีคุ้ม” เป็นต้น

๔) เรื่องสิงคาลกสูตร : ในทิส ๖ ปัจฉิมทิส ทิสเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา : สามิพึงบำรุงภรรยาในข้อที่ (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ และ ภรรยาอนุเคราะห์สามิในข้อที่ (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ, อุตตรทิส ทิสเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย : พึงบำรุงมิตรสหายในข้อที่ (๕) ไม่พูดจาหลอกลวงกัน^๕, เภฏฐิมทิส ทิสเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน : คนรับใช้และคนงานอนุเคราะห์นาย ได้แก่ (๑) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย (๒) เลิกงานทีหลัง (๓) เอาแต่ของทีนายให้ (๔) ทำการงานให้ดีขึ้น (๕) นำความดีของนายไปสรรเสริญ^๖ ในทิส ๖ นี้ เป็นลักษณะการรักษาความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง ความจริงใจ ให้คำมั่นสัญญา ไม่โกหก หลอกลวง จงรักภักดี รักเดียวใจเดียว ไม่ทรยศ ต่อตนเองและผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า ความหมายของความจริงที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกและพระสูตรต่าง ๆ นั้น ได้แก่ ความซื่อสัตย์ในพระวินัยเกี่ยวกับพฤติกรรมของสาวก โดยการแสดงออกทางความประพฤติด้วยการกล่าวคำสัตย์ ความจริงใจ การสมาทาน ความซื่อตรงต่อพระวินัยของตนเองและผู้อื่น หรือผู้ประพฤติตามสิกขาบทของพระพุทธเจ้าที่ทรงบัญญัติไว้ เช่น เรื่องอันตราภิกขกรรมของภิกษุณี และเรื่องโจทกาภิปัตติ เป็นต้น

^๔บุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๓๒-๔๒/๓๖๓-๓๖๔.

^๕ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^๖ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔-๒๑๕.

^๗ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๑/๒๑๕.

ส่วนพระสูตรมีความหมายของความซื่อสัตย์เกี่ยวกับความจริงใจ การกล่าวคำสัตย์ การรักษาคำมั่นสัญญา ความเชื่อตรงต่อหน้าที่ เพื่อปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือให้รอดปลอดภัยต่อตนและผู้อื่น เช่น เรื่องวิภูฏกโปตกจริยา ว่าด้วยการตั้งสังกิริยา กล่าวคำสัตย์อ้างถึงคุณความดีให้ปกป้องรักษาดนให้ปลอดภัยจากไฟได้สำเร็จ และเรื่ององคุลิมาลชาดก ว่าด้วยสังกิริยากล่าวคำสัตย์อ้างความบริสุทธิ์ใจในชาติอริยไม่เคยปลงชีวิตสัตว์ให้หญิงท้องแก่ได้คลอดลูกง่ายและปลอดภัย และความเชื่อตรงต่อหน้าที่ในทศ ๖ ระหว่างสามีกับภรรยาหรือภรรยากับสามี เช่น สามีภรรยาไม่ประพฤตินอกใจกัน เป็นต้น

สรุป ความซื่อสัตย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา จากการศึกษาความหมายของความซื่อสัตย์ ได้พบว่า ในพระวินัยจะกล่าวถึงความหมายในรูปแบบลักษณะ การกล่าวความคำสัตย์ ความจริงใจ การสมาทาน ความซื่อสัตย์ต่อความประพฤติ ไม่ประพฤติ การล่วงละเมิดพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าที่ทรงบัญญัติไว้ ส่วนพระสูตรกล่าวถึงความหมายความซื่อสัตย์ในรูปแบบลักษณะ การกล่าวคำสัตย์อ้างอิงถึงคุณธรรมความดีที่มีอยู่ปกป้องรักษาให้รอดปลอดภัย การรักษาคำมั่นสัญญาต่อตนเองและผู้อื่น ซื่อตรงต่อหน้าที่ จงรักภักดี รักเดียวใจเดียว ไม่ประพฤตินอกใจ

๒.๑.๒ ความซื่อสัตย์ตามบัญญัติของราชบัณฑิตยสถานและนักวิชาการไทย

ความซื่อสัตย์เป็นรากคำภาษาไทยมีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต คือ ความ+ซื่อ+สัตย์ ดังต่อไปนี้

คำว่า “ความ” [ความ] หมายความว่า น. เรื่อง เช่น เนื้อความ เกิดความ; อาการ เช่น ความทุกข์ ความสุข; คดีที่ฟ้องร้องกันในโรงศาล; คำนำหน้ากริยาหรือวิเศษณ์ เพื่อแสดงสภาพ เช่น ความตาย ความดี ความชั่ว^{๑๒}

คำว่า “ซื่อ, ซื่อๆ” หมายความว่า ว. ตรง เช่น คนซื่อ, ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม เช่น พุดซื่อ ๆ, ไม่คดโกง เช่น หน้าซื่อ; นิ่งเฉยอยู่ไม่กระดุกกระดิกเหมือนสิ่งไม่มีชีวิต เช่น แข็งซื่อ, ทื่อ ก๊ว^{๑๓}

คำว่า “สัตย์” หมายความว่า คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน ความซื่อตรง ความจริงใจ (ว.) จริง แท้ แน่นอน ซื่อตรง บริสุทธิ์ คี^{๑๔}

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๑.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๒.

^{๑๔} มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย ฉบับบริษัทแพร่พิทยา วัชรบุรพา, (๒๕๐๓), หน้า ๑๓๓๓.

คำว่า “สัตย์, สัตย์” [สัตตะยะ, สัต] หมายความว่า น. ความจริง เช่น รักษาสัตย์, คำมั่นสัญญา, เช่น เสียชีพอย่าเสียสัตย์ ลูกเสือให้สัตย์ปฏิญาณ ว. จริง เช่น วาจาสัตย์, มักใช้เข้าคู่กับคำอื่น เช่น สัตย์ซื่อ ซื่อสัตย์ สัตย์จริง (ส.; ป. สจจ)^{๑๕}

คำศัพท์ ซื่อสัตย์ มีความหมายดังต่อไปนี้

คำว่า “ซื่อสัตย์” หมายความว่า ก. ประพฤติตรงและจริงใจ, ไม่คิดคดทรยศ, ไม่คดโกง และไม่หลอกลวง^{๑๖} คำว่า “ซื่อตรง” ก. ประพฤติตรงไม่เอนเอียง เช่น ซื่อตรงต่อหน้าที่, ไม่คดโกง เช่น เขาเป็นคนซื่อตรง^{๑๗} คำว่า “สัตย์วาที น. ผู้พูดแต่ความจริง เช่น อันว่าพระมหากษัตริย์ ผู้อยู่ในสัตย์วาที (ม. คำหลวงกุมาร). (ส. สดุษยวาทีนุ).^{๑๘} คำว่า “สัตย์พรต หมายความว่า น. การถือคำมั่นสัญญา (ส. สดุษย+วรต)^{๑๙}

คำศัพท์ สัจจะ มีความหมายดังต่อไปนี้

ประยุทธ์ หลงสมบุญและพระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายของ “สัจจะ” ไว้ว่า คำว่า “สัจจะ ” หมายถึง ความจริง ความจริงใจ เช่น ทำงานร่วมกันต้องมีสัจจะต่อกัน^{๒๐} คำว่า สจจ (นป.) หมายถึง ความจริง ความแท้ ความสัตย์ คำจริง คำแท้ คำสัตย์ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช อริยมรรค อริยสัจ ทิฏฐิ (มิจฺฉาทิฏฐิ) สัจ สัตย์ วิเคราะห์ว่า สรติ อายติ ทุกข์ หิ สติติ สจฺจ สร ธาตุ จ ปัจ^{๒๑}

คำว่า “สัจจะ” มีอยู่ ๒ ประการ คือ ๑. ความจริง มีอยู่ ๒ อย่างคือ สมมติสัจจะ และปรมาตตสัจจะ ได้แก่ (๑) สมมติสัจจะ จริงโดยสมมติ เช่น คน พ่อค้า ปลา แมว โต๊ะ เก้าอี้ (๒) ปรมาตตสัจจะ จริงโดยปรมาตต เช่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๒. ความจริง คือ (๑) ความจริงใจ ได้แก่ ซื่อสัตย์ (๒) จริงวาจา ได้แก่ พูดจริง (๓) จริงการ ได้แก่ ทำจริง^{๒๒}

^{๑๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๔.

^{๑๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๒.

^{๑๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๒.

^{๑๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖๔.

^{๑๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๒.

^{๒๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖๑.

^{๒๑}ร.อ. ประยุทธ์ หลงสมบุญ (ป. หลงสมบุญ), พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๖๖.

^{๒๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๒.

คำว่า “สัจจะ” การรักษาคำพูด หรือตรงต่อคำมั่นสัญญาและวาจา เช่น คนมีสัจจะ, สัจ หมายถึง ความจริง ความแท้ สัจกริยา (น.) หมายถึง การให้หรือตั้งความสัตย์^{๒๓}

คำศัพท์ สัตยธิษฐาน มีความหมายดังต่อไปนี้

คำว่า “สัตยธิษฐาน (น.)” หมายถึง การตั้งสัตย์อธิษฐาน การตั้งความจริงเป็นหลักอ้างอิง^{๒๔}

คำว่า “สัตยธิษฐาน” หมายถึง น.การตั้งความจริงใจเป็นหลักอ้างอิง เช่น ขอตั้งสัตยธิษฐานอ้างอิงอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก (ส.สตุย+อธิษฐาน; ป. สจุ+อธิษฐาน)^{๒๕}

คำศัพท์ สัจจกริยา, สัจกริยา (สจุ + กริยา) มีความหมายดังต่อไปนี้

คำว่า “สัจกริยา” หมายความว่า การกระทำสัจจะ คือ การใช้สัจจะเป็นอนุภาพ การยืนยันเอาสัจจะ คือ ความจริงใจ คำสัตย์ หรือภาวะที่เป็นจริงของตนเอง เป็นกำลังอำนาจที่จะคุ้มครองรักษาหรือให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๒๖}

คำว่า สจุจกริยา (อติ) การกระทำซึ่งความสัตย์ การกระทำความซื่อสัตย์ และคำว่า “สจุกริยา” หมายความว่า การตั้งความสัตย์ การให้คำสัตย์จะทำเมื่อตนตกอยู่ในภาวะคับขันด้วยการอ้างความดีที่ตนได้ทำไว้แล้วสะสมไว้แล้ว^{๒๗}

คำศัพท์ สัจจาธิฐาน (สจุ+ อธิษฐาน) มีความหมายดังต่อไปนี้

คำว่า “สัจจาธิฐาน เป็นภาษาบาลีมีความหมายอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) ที่มั่นคือ สัจจะ คุณธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจให้เป็นฐานที่มั่นคือ สัจจะ หรือบุคคลที่มีสัจจะเป็นฐานที่มั่น (๒) การตั้งความจริงเป็นหลักอ้างอิง, ความตั้งใจมั่นแน่วให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งโดยอ้างเอาสัจจะของตนเป็นกำลังอำนาจ^{๒๘}

จะเห็นได้ว่า สัตย์ หมายความว่า ความจริง คำมั่นสัญญา จริง, สัจจะ หมายความว่า ความจริง ความจริงใจ คือ ความซื่อสัตย์ ความจริงวาจา คือ พูดจริง พูดคำสัตย์ ไม่โกหก ไม่หลอกลวง ทำจริง คือ การรักษาคำพูด ตรงต่อคำมั่นสัญญา และวาจา ฉะนั้น ความซื่อสัตย์

^{๒๓}มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย ฉบับบริษัทแพร่พิทยา วัชรบุรพา, (๒๕๐๓), หน้า ๑๓๓๐.

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓๓.

^{๒๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๖๔.

^{๒๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๑.

^{๒๗}ร.อ. ประยุทธ์ หลงสมบุญ (ป.หลงสมบุญ), พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๖๗.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๔๒๒.

หมายความว่า ความประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดโกง ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ซื่อตรง คือ ประพฤติไม่เอนเอียง ซื่อตรงต่อหน้าที่ คำจริง คือ พูดคำจริง พูดคำสัตย์ การถือเอาคำมั่นสัญญา คือ การปฏิบัติตามคำมั่นสัญญา หรือการรักษาคำพูด

คำศัพท์ สัตยาริษฐาน เป็นภาษาสันสกฤต สัจกริยา เป็นภาษาบาลี และ สัจจาริษฐาน เป็นภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้

คำศัพท์ที่เป็นภาษาสันสกฤตว่า สัตยาริษฐาน หมายความว่า การตั้งสัตย์อธิษฐาน การตั้งความจริงเป็นหลักอ้างอิง เช่น ขอดตั้งสัตยาริษฐานอ้างอิงอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายสากลโลก

คำศัพท์ที่เป็นภาษาบาลีว่า สัจกริยา หมายความว่า การให้หรือการตั้งอยู่ การกระทำคำสัตย์ คือ ความจริงใจ, การตั้งคำสัตย์ คือ การพูดจริง โดยการอ้างความดีงามของตนที่ทำไว้ และสะสมไว้ให้ เป็นอำนาจที่จะคุ้มครองปกป้องรักษา หรือให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำศัพท์ที่เป็นภาษาบาลีว่า สัจจาริษฐาน หมายความว่า มีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. ที่มั่น คือ สัจจะ (ความจริง) คุณธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจให้เป็นฐานที่มั่น คือ สัจจะ (ซื่อตรง) บุคคลที่มีสัจจะเป็นที่มั่น (คำสัตย์) ๒. การตั้งความจริงเป็นหลักอ้างอิง ความตั้งใจมั่นให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยอ้างเอาสัจจะของตนเป็นกำลังอำนาจ

สรุป ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดโกง ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง และประพฤติไม่เอนเอียง ซื่อตรง คำสัตย์ การถือเอาคำมั่นสัญญา โดยการแสดงออกทางพฤติกรรมมีอยู่ ๓ ทาง ได้แก่ ทางใจ คือ ความจริงใจ ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง เรียกว่า มโนสุจริต ทางวาจา คือ การพูดจริง พูดคำสัตย์ ไม่โกหก ไม่หลอกลวง ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดคำเพื่อเจ้า เรียกว่า วาสุจริต ทางกาย คือ ทำจริง พูดจริง การรักษาคำพูด ซื่อตรงต่อหน้าที่ มั่นสัญญา และวาจา เรียกว่า กายสุจริต

๒.๒ ความสำคัญของความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นบารมีของพระโพธิสัตว์ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมสนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมช่วยเหลือผู้อื่น ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักประกันคุณธรรมของตน และความสำคัญของความซื่อสัตย์ในทัศนะคติของผู้ทรงคุณวุฒิมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นบารมีของพระโพธิสัตว์

ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์ให้ถึงจุดหมายสูงสุดคือ เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล การยึดมั่นในความซื่อสัตย์ต่อการกระทำ คำพูด และทางใจ โดยการอ้างอิงถึงคุณงามความดีของพระรัตนตรัยและความบริสุทธิ์ ความดี ความสัตย์ เพื่อให้ปกป้องรักษาตนเองและผู้อื่น ตัวอย่างเช่น เรื่องวัฏฏกโปตกจริยา และเรื่องมัจฉราชจริยา ดังต่อไปนี้

๑) เรื่องวัฏฏกโปตกจริยา ว่าด้วยลูกนกกลุ่มอ่อน : พระพุทธเจ้าได้เสวยชาติเป็นลูกนกกลุ่มอาศัยอยู่ในชนบท โดยมีพ่อแม่คอยหาอาหารมาเลี้ยงดู ในฤดูร้อนไฟป่าได้ไหม้ลูกกลามเข้ามาใกล้ต้นอย่างรวดเร็ว พ่อแม่ก็เห็นไฟไหม้ตกใจกลัวได้บินหนีเอาตัวรอด ส่วนลูกนกกลุ่มมีขาเหยียดกางปีกก็ไม่มีกำลังพอ แต่ก่อนเมื่อเรากลัวก็จะเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในปีกของพ่อแม่ เวลานี้เราจะทำอย่างไรดี ถ้าคุณของศีล ความซื่อสัตย์ ความสะอาด และความเอ็นดูยังมีอยู่ในโลก ด้วยความสัตย์นั้น เราจะกระทำสักกิริยาอันยอดเยี่ยม ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ชนะมารและกำลังของพระธรรมได้กระทำสักกิริยาเพื่อขอฝน คือ กำลังความสัตย์ว่า

ปีกของเรามีอยู่ แต่ขนไม่มี เพ้าของเรามีอยู่
แต่ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาก็พากันบินออก
ไปแล้วนะไฟ จงกลับไป (จงดับไฟเสีย)^{๒๕}

เมื่อลูกนกกลุ่มได้กระทำสักกิริยาเปลวไฟที่ลุกโชนช่วงก็หยุดเว้นที่ไว้ ๑๖ กรีส เหมือนเปลวไฟที่จุ่มน้ำ บุคคลมีสัจจะเสมอพระพุทธเจ้าไม่มีนี่เป็นสัจจบารมีของพระพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่า ลูกนกกลุ่มได้ระลึกถึงคุณงามความดี คุณของศีล ความซื่อสัตย์ ความสะอาด ความเอ็นดูยังมีอยู่ในโลก และระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ชนะมารด้วยกำลังของพระธรรมด้วยความสัตย์นี้แล้ว ลูกนกกลุ่มได้กระทำสักกิริยาว่า “ปีกของเรามีอยู่ แต่ขนไม่มี เพ้าของเรามีอยู่ แต่ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาก็พากันบินออก ไปแล้วนะไฟ จงกลับไป” ฝนจึงตกลงมาทำให้รอดปลอดภัยจากไฟ เพราะอุปนิสัยของการกล่าวคำสัตย์ของลูกนกกลุ่มนั้น จึงทำให้ตนรอดปลอดภัยได้

๒) เรื่องมัจฉราชจริยา ว่าด้วยจริยาของพญาปลา : พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพญาปลา อาศัยอยู่ในสระใหญ่แห่งหนึ่งแห่งขดลง เพราะอากาศร้อนจากพระอาทิตย์ ก็ถูกเบียดเบียนจากหมุ่นกกา แห่ง กระจาย ด้วยการจับปลากินเป็นอาหารทั้งกลางวันและกลางคืน พญาปลากับหมุ่น

^{๒๕}ดูรายละเอียดใน ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๓๒-๘๒/๓๖๓-๓๖๘.

ญาติที่ถูกเบียดเบียน เราจะทำอย่างไรดี ได้หาอุบายจะแก้ปัญหานี้ก็มีแต่สัจจะเป็นที่พึ่งได้ จึงตั้งตนอยู่ในความสัตย์ เปลื้องความพินาศใหญ่ของหมู่ญาตินั้นได้ พญาปลาระลึกถึงธรรมของสัตบุรุษ คิดถึงปรมัตถธรรม ได้กระทำสักการียา ซึ่งเป็นธรรมอันยั่งยืนเที่ยงแท้ในโลกว่า

“ตั้งแต่เราจำความได้ ตั้งแต่เรารู้เพียงสาได้มาจนถึงบัดนี้
เราไม่รู้สีกว่าจงใจเบียดเบียนสัตว์แม่ตัวหนึ่งเลย
ด้วยสัจวาจา^{๑๐} ขอเมฆทำฝนห่าใหญ่ให้ตก
เนาะเมฆ ท่านจงคำราม
จงทำขุมทรัพย์ของกาให้พินาศไป
ท่านจงทำกาให้ตรอมตรมด้วยความโศก
จงปลดเปลื้องฝูงปลาจากความโศก”^{๑๑}

เมื่อพญาปลาได้กระทำสัจจะอันประเสริฐเมฆส่งเสียงดังสนั่นครั่นครื้น ทำให้ฝนตกหนักคู่เดียว ก็เต็มเปี่ยมทั้งที่ดอนและลุ่ม การกระทำสัจจะอันประเสริฐได้เช่นนี้ เป็นความเพียรอันสูงสุด อาศัยกำลังเดชความสัตย์ บันดาลฝนใหญ่ให้ตก บุคคลที่มีสัจจะเสมอพระพุทธเจ้าไม่มีนี้เป็นสัจจนามีของพระพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่า พญาปลาได้เห็นความทุกข์จากการเบียดเบียนจากนกต่าง ๆ จึงหาอุบายที่จะทำให้ประสบความสำเร็จได้อย่างไรก็มีเพียงแต่ความจริงเท่านั้น จึงตั้งตนอยู่ในความสัตย์ เพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ให้แก่ญาติทั้งหลาย พญาปลาระลึกถึงพระธรรมของสัตบุรุษ คิดถึงปรมัตถธรรม ได้กระทำสักการียาว่า “ตั้งแต่เรารู้เพียงสาได้มาจนถึงตอนนี้ เราไม่รู้สีกว่าจงใจเบียดเบียนสัตว์แม่ตัวหนึ่งเลย” จึงปลดปล่อยจากนกเหล่านั้นได้ เพราะอานุภาพความซื่อสัตย์ของพญาปลานั้น

๒.๒.๒ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมสนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมสนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บุคคลนั้นจะต้องมีความจริงใจต่อกัน ความประพฤติที่ดี และมีข้อปฏิบัติที่ดี ครอบครัวยุคใหม่มีแนวทางในการปฏิบัติตนและดำรงชีวิตตามหลักธรรมนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้บุคคลและครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ตัวอย่างเช่น เรื่องอัครัญญสูตร เรื่องกติกาสองสงฆ์ และเรื่องสิงคาลกสูตร ดังต่อไปนี้

^{๑๐}ดูรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๓-๘๔/๖๖๘-๖๖๙.

๑) **เรื่องอัครัญญสูตร** : ในอัครัญญสูตร ได้กล่าวถึงเรื่องต้นกำเนิดของโลก ตั้งแต่ยังไม่มีโลก พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว เดือน วัน ปี หนึ่ง ชาย เกิดขึ้นนั้น และได้พูดถึงวิวัฒนาการการดำรงชีวิตของสัตว์โลก จนกระทั่งมนุษย์นั้นได้ขาดคุณธรรมไม่มีความซื่อสัตย์ต่อตน จึงเกิดความโลภแก่สัตว์มีความโลภอยากได้ของคนอื่น การถือมานะ ดูหมิ่นผิวพรรณกัน ความเกียจคร้าน การครหา การพูดเท็จ เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องมีกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณะ จึงเกิดขึ้นตามลำดับ ซึ่งมีหลักธรรมสนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขประกอบด้วยความบริสุทธิ์ที่เป็นกุศลและอกุศล ความประพฤติดีที่เป็นสุจริตและทุจริต และการปฏิบัติสำรวมกายวาจาใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๘ หมวด ดังต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าตรัสความบริสุทธิ์แก่สามเณรวาเสฏฐและภราทวาชะ วรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ว่า บุคคลใดในโลกนี้ “เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา มีจิตพยาบาท เห็นผิด เรียกว่า อกุศล”

และบุคคลใดในโลกนี้ “เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา มีจิตไม่พยาบาท เห็นชอบด้วย เรียกว่า กุศล”^{๓๑}

จะเห็นได้ว่า ความบริสุทธิ์ของบุคคลนั้นสามารถแยกออกเป็น ๒ อย่าง คือ บุคคลที่ดำรงอยู่ในคุณงามความดี ประพฤติตนเป็นคนดี เรียกว่า กุศล หรือธรรมฝ่ายขาว และบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ในความชั่ว ประพฤติตนไม่ดี เรียกว่า อกุศล หรือธรรมฝ่ายดำ ซึ่งธรรมฝ่ายขาวจะไม่มีโทษ มีคุณประโยชน์แก่ผู้ประพฤติ ส่วนธรรมฝ่ายดำ มีแต่โทษหาประโยชน์ไม่ได้ ประพฤติแต่ความชั่วบัณฑิตไม่สรรเสริญ

แม้กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณะ ผู้ที่มีความประพฤติกาย วาจา มโนทุจริต มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้กระทำความเห็นผิด หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก^{๓๒} แม้กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณะ ผู้ที่มีความประพฤติกาย วาจา มโนสุจริต มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้กระทำความเห็นชอบ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๓}

^{๓๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๕.

^{๓๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๕๕.

^{๓๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๐๐.

แม้กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณะ ผู้ที่มีความประพฤติกาย วาจา มโนทั้ง ทุจริตและสุจริต มีความเห็นผิดและเห็นชอบ และทั้งชักชวนผู้อื่นให้กระทำความเห็นผิด และเห็นชอบ หลังจากตายแล้วเขาจะเสวยทั้งสุขและทุกข์^{๓๔} และกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณะ ผู้ที่สำรวมกาย วาจา ใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด จะปรินิพพานในโลกนี้ทีเดียว

บรรดาบรรณะทั้ง ๔ เหล่านั้น ผู้ใดเป็นภิกษุอรหัตตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้นเรียกว่า เป็นผู้เลิศกว่าทั้งหลายในบรรณะ ๔ โดยธรรม ไม่ใช่ชื่อธรรม เพราะธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเหมือนคาถาที่สนังกุมารพรหมกล่าวไว้ว่า

“ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่
กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด
ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทพและมนุษย์”^{๓๕}

จะเห็นได้ว่า ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อการเป็นอยู่ของมนุษย์ ทางด้านความบริสุทธิ์ต่อกาย วาจา ใจต่อกันที่เป็นความดีเป็นบุญกุศล เรียกว่า กุศล และด้านความชั่วเป็นบาป เรียกว่าอกุศล ทางด้านความประพฤติดีของมนุษย์ทางกาย วาจา ใจ เรียกว่า สุจริต และด้านความประพฤติไม่ดีของมนุษย์ทางกาย วาจา ใจ เรียกว่า ทุจริต และทางด้านการปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ ตามหลักโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด เพื่อความสุขที่แท้จริง มนุษย์อาศัยหลักธรรมเหล่านี้การอยู่ร่วมกันจึงจะมีความสุขสงบสุขแก่ตนและผู้อื่น

๒) เรื่องกติกาสงฆ์ : ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อการปฏิบัติตามกติกาสงฆ์ หมายถึง วินัย คือ ข้อปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ลีลาบทสำหรับพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ เป็นข้อปฏิบัติให้พระภิกษุสงฆ์ที่ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าให้มีความประพฤติและข้อปฏิบัติเป็นแนวอันเดียวกัน เช่น พระวินัยของพระภิกษุตั้งแต่ ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนินยต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๙๒ ปาฏิเทสนิยะ ๔ เสดิยะ ๗๕ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ปาราชิก ๔ ได้แก่

^{๓๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๗/๑๐๐.

^{๓๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๔๐/๑๐๑-๑๐๒.

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมณฺฐธรรม พระบัญญัติว่า “ภิกษุใด เสพเมณฺฐธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๓๖}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ พระบัญญัติว่า “ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลักมีมูลค่าเท่ากับอตราโทษที่พระราชทานทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย” เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๓๗}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายนุญฺย พระบัญญัติว่า “ภิกษุใด จงใจพรากกายนุญฺยจากชีวิต เหมือนแสวงหาสัตตราอันจะพรากกายนุญฺยนั้น ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๓๘}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตริมนุสสธรรม พระบัญญัติว่า “ภิกษุใด ไม่รู้อย่างนี้ กล่าวอวดอุตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะ ที่ประเสริฐอันสามารถให้น้อมเข้ามาในตนว่า “ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ตามไม่โจทก์ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้ว หวังความบริสุทธิ์ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไร้ประโยชน์ เป็นคำเท็จ” ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๓๙}

การบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระภิกษุได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยหรือข้อปฏิบัติของตน เมื่อภิกษุรูปใดล่วงละเมิดวินัยข้อใดข้อหนึ่งก็จะได้รับโทษหนักเบาตามพระวินัยข้อนั้น เพราะพระภิกษุรูปนั้นขาดความซื่อสัตย์ ไม่มีความจริงใจ ละเลยต่อพระวินัยของตน แต่พระภิกษุรูปใดที่มีความซื่อสัตย์จริงใจต่อข้อปฏิบัติของตนก็จะไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ส่งผลทำให้นุคคลที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้เลื่อมใสมากยิ่งขึ้น และดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไป สมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสประโยชน์ของการบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย ๑๐ ประการ ได้แก่

- (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
- (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- (๓) ข่มบุคคลที่เกียวก

^{๓๖}วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๕/๒๕.

^{๓๗}วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๕/๓๘-๓๙.

^{๓๘}วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๖๓/๑๓๕.

^{๓๙}วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๕๖/๑๘๒.

- (๔) เพื่อความผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
- (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
- (๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
- (๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
- (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว
- (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม
- (๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๔๐}

จะเห็นได้ว่า การบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า สำหรับพระภิกษุที่มีความซื่อสัตย์ต่อข้อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ร่วมกันระหว่างหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคีกัน และเป็นที่เคารพบูชาสรรเสริญของผู้ที่พบเห็น ซึ่งสามารถแยกเป็น ๕ กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ ข้อ ๑-๒ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมคือ สงฆ์ ข้อ ๓-๔ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕-๖ ทรงบัญญัติ เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต ข้อ ๗-๘ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์ แก่ประชาชน และข้อ ๙-๑๐ ทรงบัญญัติ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ซึ่งข้อที่ ๑๐ คำว่า เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย หมายถึง เพื่อเชิดชู คำจูน ประคับประคองพระวินัย ๔ อย่าง คือ สังฆรวินัย ปหานวินัย สมถวินัย และบัญญัติวินัย^{๔๑}

๓) เรื่องสังคาลสูตร : ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อครอบครัว โดยเฉพาะทางด้านบทบาทหน้าที่ของครอบครัวระหว่างคู่สามีภรรยาที่ปรากฏในหน้าที่ของทศ ๖ ส่วนสามีต้องรู้จักรับผิดชอบดูแลช่วยเหลือสมาชิกในครอบครัวไม่ปล่อยปะละเลยต่อหน้าที่ในฐานะเป็นสามีของภรรยา เป็นพ่อของบุตร และภรรยาก็ไม่ละบทบาทของตนในฐานะเป็นภรรยาของสามี เป็นแม่ของบุตร ต่างคนก็ปฏิบัติวางตนอยู่ในบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบ ด้วยความจริงใจอย่างซื่อสัตย์ จึงจะทำให้ครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างมีความมั่นคงและมีความสุข

ตัวอย่างเช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ สังคาลกมาณพว่า กหบดีบุตร สามีพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) ให้เกียรติยกย่อง (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องแต่งตัว และภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง สามีบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

^{๔๐}วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘.

^{๔๑}วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๕/๒๓๖-๒๓๗.

(๑) จัดงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสหลักทศ ๖ แก่สังคาลกมาณพให้รู้จักวิธีการปฏิบัติต่อหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง โดยบุคคลในครอบครัวให้มีบทบาทหน้าที่ของตน สามีปฏิบัติตนต่อภรรยาอย่างไร และภรรยาปฏิบัติตนต่อสามีอย่างไร หากคู่สามีภรรยาได้รู้จักหน้าที่ แท้จริงจะต้องปฏิบัติตนด้วยความซื่อสัตย์ต่อกันแล้ว การเป็นอยู่ของการครองเรือนใช้ชีวิตคู่ก็จะอยู่ด้วยกันอย่างมั่นคงและมีความสุข

๒.๒.๓ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมช่วยเหลือผู้อื่น

ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมช่วยเหลือผู้อื่น เพราะความสงสัยปรารถนาดี อยากช่วยเหลือบุคคลอื่นให้หลุดพ้นจากความทุกข์ อยากให้เขามีความสุข ด้วยการกระทำตามสัจ ความจริงใจ อ้างถึงความจริงอันดีงามเป็นคุณธรรมของคนที่ได้กระทำไว้แล้ว หรือการอ้างถึงความดีงามของพระพุทธเจ้า และผู้มีพระคุณทุกท่าน เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้ที่ตนรัก และปรารถนาดีให้มีความสุข ตัวอย่างเช่น เรื่องกัณหาทิปายนจริยา เรื่ององคุลิมาลสูตร และเรื่องสุวัณณสามชาดก มีดังต่อไปนี้

๑) กัณหาทิปายนจริยา ว่าด้วยจริยาของกัณหาทิปายนดาบส พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นฤาษีนามว่า กัณหาทิปายน ท่านไม่ค่อยยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์นัก แต่ก็ไม่เคยบอกใครว่า ยินดีหรือไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์นั้นเก็บไว้ในใจ

มีอยู่วันหนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นสหายพาครอบครัว ภรรยาและบุตรมาเยี่ยมที่อาศรม สหายและภรรยาก็สนทนากันที่อาศรม ส่วนบุตรนั้นไปเล่นลูกข่างอยู่ใกล้ ๆ และแล้วก็ถูกงูกัดเด็กก็ล้มลงกับพื้นดิน พ่อแม่เห็นก็โศกเศร้าเสียใจเป็นทุกข์ใจมาก ดาบสก็ได้ไปลอบพ่อแม่ของเด็กนั้นให้มีความสุขทุกข์โศกเศร้าเบาใจลงแล้ว ได้กระทำสักกิริยาอันประเสริฐสุดครั้งแรกว่า

“เราต้องการบุญ ได้ประพฤติพรหมจรรย์
มีจิตเลื่อมใสอยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น
ต่อจากนั้น การประพฤติของเรามีมาเกิน ๕๐ ปีนี้
เราไม่ปรารถนาเลย แต่ก็ยังประพฤติดูอยู่
ด้วยสัจจะนี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่เด็กนี้

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

พิษจงระงับ ภัยอันตราย จงเป็นอยู่เถิด”^{๔๓}

เมื่อกัณห์ที่ปายนดาบสได้กระทำสักการียามาณพ ซึ่งสั่นเทาด้วยพิษก็รู้สึกตัวลุกขึ้นได้ และหายโรค บุคคลที่มีสติจะเสมอด้วยพระพุทธเจ้าไม่มีนี้เป็นสัจจขันธ์ของพระพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่า ความซื่อสัตย์มีอนุภาพมากสามารถช่วยเหลือชีวิตคนได้ ด้วยการกระทำสักการียาดำรงตนอยู่ในความสัตย์ ความจริงใจต่อเรื่องคุณงามดีที่ตลอดได้ทำจริงมาตลอด ความซื่อสัตย์ จึงเป็นพลังอำนาจช่วยคนให้มีชีวิตการเป็นอยู่ที่ดีงาม และก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะเครือญาติ มิตรสหาย ได้ดังเรื่องที่กำลังกล่าวมาแล้ว

๒) เรื่ององคุลิมาลสูตร ว่าด้วยโจรชื่อว่าองคุลิมาล พระองคุลิมาลได้เข้าไปบิณฑบาต ในเมืองสาวัตถี ได้เห็นหญิงท้องแก่คนหนึ่ง จึงคิดว่า “สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ” คิดอยากจะช่วยเหลือหญิงท้องแก่ จึงได้เข้าไปหาพระพุทธเจ้าหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“องคุลิมาล ถ้าเช่นนั้น เธอเข้าไปหาสตรีนั้นถึงที่อยู่แล้ว
กล่าวอย่างนี้ว่า นื่องหญิงตั้งแต่อาตมภาพเกิดมา ไม่เคยรู้ว่าจงใจปลง
ชีวิตสัตว์เลย ด้วยสัจจวาจานี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิจึง
มีแก่ทารกในครรภ์ของเธอเถิด”

ท่านองคุลิมาลกราบทูลว่า

“ก็การพูดเช่นนั้นจักเป็นอันว่าข้าพระองค์กล่าวเท็จทั้งที่รู้เป็นแน่
เพราะข้าพระองค์เคยจงใจปลงชีวิตสัตว์เสียมากต่อมากพระพุทธเจ้า”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“องคุลิมาล ถ้าเช่นนั้น เธอเข้าไปหาสตรีนั้นถึงที่อยู่แล้ว กล่าวอย่าง
นี้ว่า นื่องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาโดยอริยชาติ ไม่เคยรู้ว่าจงใจปลง
ชีวิตสัตว์เลย ด้วยสัจจวาจานี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิ
จึงมีแก่ทารกในครรภ์ของเธอเถิด”

พระองคุลิมาลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปหาหญิงนั้นถึงที่อยู่ได้แล้วกล่าวว่า

“นื่องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาโดยอริยชาติ

^{๔๓}ดูรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๒-๑๐๔/๓๓๐-๓๓๑.

ไม่เคยรู้ว่าจงใจปลงชีวิตสัตว์เลย ด้วยสัจจານี้

ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิ์จึงมี

แก่ทารกในครรภ์ของเธอเกิด”^{๔๔}

ทันใดนั้น ความสวัสดิ์ได้มีแก่สตรีนั้น ความสวัสดิ์ได้มีแก่ทารกในครรภ์ของสตรีนั้นแล้ว

จะเห็นได้ว่า ความซื่อสัตย์ของพระองค์ผู้มีต่อพระพุทธเจ้าและตนเอง ความซื่อสัตย์ของพระองค์ผู้มีต่อลูกกล่าวคำเท็จ และมีความซื่อสัตย์ต่อพระพุทธเจ้าคือการปฏิบัติตามคำสั่งสอนแนะนำของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเหตุการณ์ให้หญิงท้องแก่และทารกในครรภ์มีความปลอดภัย เพราะความเมตตาอยากจะทำให้หญิงนั้นมีความสุขปราศจากความทุกข์ จึงได้ขอเรียนคาถากับพระพุทธเจ้านั่นเอง

๓) เรื่องสุวรรณสามชาดก ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี : พระพุทธเจ้าประทับ ณ พระเชตะวัน ทรงปรารภภิกษุเลียงคุมารดารูปหนึ่ง ตรัสสุวรรณสามชาดกว่า พระองค์ได้เสวยชาติเป็นสุวรรณสามโพธิสัตว์ ถูกพระราชาชื่อว่า ปิลยักษ์ ยิงด้วยธนูอาบยาพิษแล้ว ก็ฝากให้พระราชาได้เลี้ยงดูบิดามารดาบอดแทน จากนั้น เมื่อบิดามารดาได้ทราบข่าวว่า สามกุมารได้ถูกฆ่าตายอยู่ในป่าก็อยากเห็นบุตร จึงอ้อนวอนให้พระราชาได้พาไปหาบุตรพอได้สัมผัสก็ร้องไห้คร่ำครวญเศร้าโศก จึงได้กระทำสัจจวาจา เพื่อช่วยเหลือชีวิตของบุตรตน

มารดาได้เห็นสามกุมารผู้เป็นบุตรล้มคลุ่มฝุ่นอยู่เป็นผู้มีอดัด เพราะความโศกถึงบุตร จึงได้กล่าวสัจจวาจาว่า

ลูกสามนี้ ได้เคยมีปกติประพฤติธรรมมาก่อน

ด้วยสัจจวานี้ ขอพิษของลูกสามจงเสื่อมหายไป

ลูกสามนี้ ได้เคยมีปกติประพฤติพรหมจรรย์มาก่อน

ด้วยสัจจวานี้ ขอพิษของลูกสามจงเสื่อมหายไป

ลูกสามนี้ ได้เคยมีปกติกล่าวคำสัตย์มาก่อน

ด้วยสัจจวานี้ ขอพิษของลูกสามจงเสื่อมหายไป

ลูกสามนี้ ได้เป็นผู้เลี้ยงมารดาและบิดา

ด้วยสัจจวานี้ ขอพิษของลูกสามจงเสื่อมหายไป

ลูกสามนี้ เป็นผู้นอบน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล

ด้วยสัจจวานี้ ขอพิษของลูกสามจงเสื่อมหายไป

^{๔๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๕๑ / ๔๒๓-๔๒๕.

ลูกสามนี้ เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามทำแล้วแก่เราและบิดาของเขา
 ด้วยกุศลนั้นทั้งหมด ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป^{๔๕}

บิดาได้เห็นสามกุมารผู้เป็นบุตรลี้มกลุมฝุ่นอยู่ เป็นผู้ถืออด เพราะความโศกถึงบุตร
 จึงได้กล่าวสัจวาจาว่า

ลูกสามนี้ ได้เคยมีปกติประพฤดิธรรมมาก่อน
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 ลูกสามนี้ ได้เคยมีปกติประพฤดิพรหมจรรย์มาก่อน
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 ลูกสามนี้ ได้เคยมีปกติกล่าวคำสัตย์มาก่อน
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 ลูกสามนี้ ได้เป็นผู้เลี้ยงมารดาและบิดา
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 ลูกสามนี้ เป็นผู้นอบน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 ลูกสามนี้ เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา
 ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป
 บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามทำแล้วแก่เราและมารดาของเขา
 ด้วยกุศลนั้นทั้งหมด ขอพิชของลูกสามจงเสื่อมหายไป^{๔๖}

และนางเทพธิดาที่ภูเขาคันธมาทน์นั้น ได้อันตรธานไปด้วยความอนุเคราะห์สามกุมาร
 จึงได้กล่าวสัจวาจาว่า

เราอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์มานาน
 ไม่มีคนอื่น จะเป็นใครก็ตาม
 เป็นที่รักของเรายิ่งกว่าสามกุมาร

^{๔๕}พ.ช.ม. (ไทย) ๒๘/๓๘๑-๓๘๘/๒๔๑.

^{๔๖}พ.ช.ม. (ไทย) ๒๘/๓๘๕-๓๘๖/๒๔๒.

ต้นไม้อันทั้งหมดที่ภูเขาคันธมาทน์ล้วนแต่เป็นไม้อ่อน
ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิษของสามกุมารเสื่อมหายไป^{๔๗}

เมื่อคาบสทั้ง ๒ กำลังบ่นพร่ำรำพันอย่างน่าสงสารเป็นอันมาก สามกุมารผู้ยังหนุ่ม
แน่นมีรูปสง่างามก็ได้พ่นลูกขึ้นทันที และสุวรรณสามโพธิสัตว์ได้กล่าวกับบิดามารดาว่า ข้าพเจ้า
ชื่อว่า “สาม” ขอความสุข ความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าลุกขึ้นได้แล้วโดยความสวัสดี
ของท่านจงอย่าคร่ำครวญไปเลย จงพูดกับข้าพเจ้าด้วยเสียงอันไพเราะเถิด

จะเห็นได้ว่า สุวรรณสามโพธิสัตว์จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยการเล็งดูแลบิดามารดาที่ดา
บดอย่างซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ตน มีกตัญญูกตเวที และมีจิตเมตตาธรรมสูง เป็นที่รักของบิดามารดา
เทวดา และสัตว์ที่อยู่ด้วยในป่านั้น เพราะอาศัยหลักธรรมของความรัก ความปรารถนาดี ความ
ซื่อสัตย์ จึงทำให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขแน่นแฟ้นขึ้นไป ดังตัวอย่างเรื่องข้างบนนี้

๒.๒.๔ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักประกันคุณธรรมของตน

ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักประกันคุณธรรมของตน บุคคลที่รับคำ
แล้วปฏิบัติตามคำมั่นสัญญานั้นคือ การรักษาความสัตย์ จริ่งใจต่อการกระทำ คำพูด ซึ่งเป็น
หลักประกันให้ตนได้มีความน่าเชื่อถือ เป็นที่รับยอมรับนับถือของผู้ที่คบค้าสมาคมด้วย
เพื่อความผาสุกของตนและผู้อื่น ตัวอย่างเช่น เรื่องสุตโตสมจริยา ดังต่อไปนี้

๑) เรื่องสุตโตสมจริยา ว่าด้วยจริยาของพระเจ้าสุตโตสม : พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็น
พระเจ้าแผ่นดินพระนามว่า สุตโตสม ซึ่งถูกพระยาโปริสาทจับกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ได้เชือกผูกที่มือ
แล้ว เมื่อถึงเวลาพลีกรรมก็ได้จับพระเจ้าสุตโตสมแล้ว

พระยาโปริสาทได้ถามว่า
ท่านปรารถนาจะให้ปล่อยหรือ
ถ้าท่านจะกลับมาหาเรา
เราจักทำตามใจชอบของท่าน
เรารับคำพระยาโปริสาทนั้นว่า
การกลับมาของเรามีปัญญาหรือ
แล้วเข้าไปยังนครที่นั่น
มอบราชสมบัติแล้ว ในกาลนั้น

^{๔๗} พ.ชา.อสิติ. (ไทย) ๒๘/๓๕๓-๓๕๔/๒๔๒.

เพราะเราระลึกถึงธรรมของสัตว์บุรุษเป็นของเก่า
 อันพระชินเจ้าเป็นต้นเสพแล้ว
 ให้ทรัพย์แก่พราหมณ์แล้ว
 จึงเข้าไปหาพระยาโปริสาท
 ในการกลับมายังสำนักของพระยาโปริสาทนั้น
 เราไม่มีความสงสัยว่า จักถูกฆ่าหรือไม่
 เราตามรักษาสังขจาวา ขอมสละชีวิตไปหาพระยาโปริสาท
 บุคคลมีสัจจะเสมอเราไม่มี นี่เป็นสังขจารมีของเรา^{๔๘}

พระเจ้าสุตโสมได้กลับมายังสำนักของพระยาโปริสาทนั้น ท่านไม่มีความคิดกลัวตาย
 ในการกลับมาเป็นการกระทำตามที่ได้รับคำไว้ แม้ชีวิตก็ยอมเสียสละได้ เพื่อรักษาสังขจาวา บุคคล
 ที่มีสัจจะเสมอพระพุทธเจ้าไม่มีนี่เป็นสังขจารมีของพระพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีความซื่อสัตย์จะเป็นที่รักษาคุณงามความดีเสมอ คุณธรรม
 ทางด้านสุจริต ๓ คือ (๑) ความคิดใจจริง เรียกว่า มโนสุจริต ๓ คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่มี
 จิตคิดร้ายต่อผู้อื่น มีความเห็นชอบ (๒) คำพูดจริง เรียกว่า วาจาสุจริต ๔ คือ ละการพูดเท็จ ละการพูด
 ส่อเสียด ละการพูดคำหยาบ ละการพูดคำเพ้อเจ้อ (๓) การกระทำจริง เรียกว่า กายสุจริต ๓ คือ
 ละการฆ่าสัตว์ ละการลักขโมยทรัพย์ ละการประพฤติดิฉินในกาม และคุณธรรมทางด้านอกติ ๔ คือ
 ความไม่ลำเอียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ความเที่ยงธรรม ความเที่ยงตรง มีอยู่ ๔ คือ (๑) อนันตาคติ
 ไม่ลำเอียงเพราะรัก ชอบ รักใคร่ (๒) อโทสาคติ ไม่ลำเอียงเพราะความโมโห ความโกรธ
 (๓) อโมหาคติ ไม่ลำเอียงเพราะความเขลา ความหลง (๔) อภยากติ ไม่ลำเอียงเพราะความกลัว

๒.๒.๕ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญในทัศนคติของผู้ทรงคุณวุฒิ

ความซื่อสัตย์คือ ความซื่อตรง จริงใจ เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการอยู่ครองเรือนระหว่าง
 สามภรรยา หากบุคคลใดขาดความซื่อสัตย์ต่อกันจะเกิดปัญหาความเดือดร้อนครอบครัวแตกแยก
 กัน บุตรธิดาเป็นเด็กกำพร้าพ่อแม่ ดิฉยาเสพติดเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขทุกชนิด การทะเลาะเบาะ
 แว้งกัน บางคู่ขอหย่าร้างกัน ถ้าเรามีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ การอยู่ครองเรือนสามีทำหน้าที่ตนเป็น
 อย่างดี ส่วนภรรยาก็ทำหน้าที่ไม่บกพร่องซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน ไม่ประพฤตินอกใจกัน รักกัน
 จริงใจ ซื่อตรง ทั้งสามภรรยาก็อยู่ในศีลธรรมอันดีงามแล้ว ครอบครัวก็จะราบรื่นอบอุ่นสงบสุข
 หลังจากนั้น บุตรธิดาก็จะนำแบบอย่างจากพ่อแม่ไปปรับใช้ในชีวิตครอบครัวตน

^{๔๘}พ.อ. (ไทย) ๓๓/๑๐๕-๑๑๐/๓๓๑-๓๓๒.

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวข้องกับเรื่องความซื่อสัตย์ มีความสำคัญต่อสามีภรรยา ท่านได้ให้ทัศนคติดังต่อไปนี้

๑. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวข้องกับเรื่องความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา ดังนี้

“คู่สามีภรรยาที่มีความหวังอยากจะใช้ชีวิตครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขต้องอาศัยความซื่อสัตย์แก่กันเป็นเบื้องต้นก่อน และยึดหลักฆราวาสธรรม คือ ธรรมสำหรับผู้ครองเรือนมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) สัจจะ ความจริง ซื่อสัตย์ ๒) ทมะ ความข่มใจ ๓) ขันติ ความอดทน และ ๔) จาคะ การบริจาค

จะเห็นได้ว่า สัจจะ มีความสำคัญต่อคู่สามีภรรยาเป็นอย่างมาก สัจจะ คือ ความจริงใจของบุคคลที่อยู่ด้วยกันไม่ใช่ว่าอยู่ต่อหน้าไว้พอหลับหลังก็หลอก ถ้าเราเห็นความจริงก็พูดความจริง เหตุผลที่สัจจะเป็นข้อแรก เพราะโลกนี้อยู่ด้วยกันได้ด้วยความจริง หากสามีภรรยาเกิดความหวาดระแวงกันแล้วจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข บางครั้งเวลาไปทำงานที่ไหนไปกับใคร ก็คิดหวาดระแวงกันจนเกิดความหึงหวง เนื่องจากอีกฝ่ายได้แสดงอาการบางอย่างต่อความไม่จริงแก่คู่รัก ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็ดูแลใจกันผูกรักกันมานานแล้ว เมื่อทราบว่าอีกฝ่ายไม่ได้สนใจ ประพฤตินอกใจตน ก็เกิดความเคืองแค้นต่อกัน ซึ่งอาการของความเคืองแค้นเกิดขึ้นได้มีอยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) การแสดงออกโดยตรง ได้แก่ เมื่อสามีภรรยาไม่รักก็ทำร้ายร่างกายหรือไม่ก็จ้างคนไปฆ่าจะเห็นได้ตามข่าวทุกวันนี้ และ (๒) พวกที่เงียบ ได้แก่ ถือเอาเกณฑ์ที่ไม่ถูกใจก็ไปไม่ยอมมีปัญหา ขอมที่จะไปดีกว่า หรือปลีกตัวเองจากอีกฝ่ายไปดีกว่า อาการทั้งสองนี้เป็นที่มาจากการขาดความซื่อสัตย์และไม่จริงใจต่อกัน เมื่อเราไม่มีความซื่อสัตย์หรือสัจจะต่อกัน ความข่มใจก็ไม่มี ความอดทนก็ไม่มี เหลือน้อย และการให้ความรักเยื่อใยต่อกันแล้วยิ่งไม่มีเลย ซึ่งสัจจะ เป็นหลักธรรมข้อแรกไม่เกิดขึ้นแล้วหลักธรรมข้อต่อไปก็คงเกิดขึ้นได้ยาก เมื่อเวลารักกับใครสักคนหนึ่งแล้วความไว้วางใจ และความศรัทธาเกิดขึ้นกับทั้งคู่แล้ว ตัวสัจจะเป็นที่มาของคำว่า “ศรัทธา” คือ ถ้าเรามีความจริงใจกับเพศตรงข้าม เราก็ทำให้เขาไว้วางใจแล้วแสดงให้เขาเห็นว่าเราซื่อสัตย์ เป็นเหตุให้เขาก็เชื่อมั่นไว้วางใจในตัวเรา หลังจากนั้น องค์ธรรมศรัทธาเกิดขึ้นวิธีนี้จะตามมาถ้าในการที่จะบอกรัก กล่าวถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้ เพราะเราได้แสดงให้เขาเห็นว่าเรามีความรัก จริงใจ ซื่อสัตย์ และรักดีกับเธอ”^{๔๕}

๒. พระมหาวิระพันธ์ ชุตินฺธโร ท่านได้ให้ทัศนคติเรื่องความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา ดังนี้

^{๔๕} สัมภาษณ์, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ๘ ตุลาคม ๒๕๕๕.

“ในการครองคู่ระหว่างชายและหญิง สิ่งที่แสดงถึงความสำคัญของความซื่อสัตย์นั้น ถือว่าเป็นหัวใจหลักในการใช้ชีวิตคู่ให้อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน เพราะหากดูตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าหลักธรรมที่ทำให้สามีและภรรยาครองรักกันได้ยาวนานนั้นต้องมีหลักการครองชีวิตตามหลักพรวาสธรรม ๔ ประการ คือ ๑.สัจจะ ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ๒.ทมะ การข่มใจ ๓.ขันติ ความอดทน ๔.จาคะ ความเสียสละ ใจกว้าง

หากดูจากหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าความซื่อสัตย์ถือเป็นคุณธรรมเริ่มต้นที่สามีและภรรยาทุกคู่พึงเรียนรู้ที่จะปฏิบัติต่อกันและกัน ด้วยความรู้สึกลึกซึ้งให้เกียรติเพื่อที่จะมองเห็นคุณค่าที่แต่ละคนมีอยู่ อันจะทำให้ความรักที่ทั้งสองมีต่อกันได้ดำรงอยู่อย่างเหมาะสมถึงความซื่อสัตย์ยังช่วยยกระดับคุณธรรมต่างๆ ให้เกิดขึ้นอีกมากมาย เพราะเมื่อมีความซื่อสัตย์ต่อคนที่ตัวเองรักแล้ว ก็จะรู้จักข่มใจเมื่อมีความไม่พอใจต่อคนที่ตนรัก อดทนได้แม้บางครั้งจะเกิดอารมณ์ไม่พอใจเกิดการกระทบกระทั่งกันบ้าง ที่สำคัญทำให้คู่รักรู้จักที่จะเปิดโอกาสให้คนที่ตนรักอย่างคนใจกว้าง พร้อมทั้งจะนำความรักนั้นไปสู่แนวทางที่ประกอบด้วยคุณค่าอย่างหาที่สุดมิได้ ทำให้เกิดความปรองดองขึ้นระหว่างคนสองคน เมื่อสามีและภรรยามีความซื่อสัตย์ต่อกัน ความคิด คำพูด และการกระทำ ย่อมเป็นไปเพื่อการเอื้อเพื่อให้เกิดคุณธรรมที่สูงขึ้นโดยฝ่ายเดียว เป็นการปลูกต้นรักที่มีการรดน้ำพรวนดินอย่างคนที่เห็นคุณค่าในความรักที่แต่ละคนมีให้กัน ทำให้ความรักในความเป็นครอบครัวดำเนินไปอย่างงดงาม และพร้อมที่จะเป็นพยานในการมีชีวิตอยู่อย่างคู่รักที่ปราศจากอคติให้คนอื่นๆ ได้เรียนรู้ตาม”^{๕๐}

๓. ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวข้องกับเรื่องความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา ดังนี้

“สำคัญเพราะความซื่อสัตย์คือความจริงใจ และการพูดจริงทำจริง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์อธิบายว่า สัจจะในความหมายของความจริงใจ หรือซื่อสัตย์ หมายถึงจริงวาจาได้แก่พูดจริงและจริงกาย ได้แก่ ทำจริง ทำให้สามีภรรยาไม่โกหกหลอกลวงกัน และไม่นอกใจกัน ซึ่งส่งผลต่อการทำงานและการปฏิบัติต่อกันอย่างจริงใจหรืออย่างที่ได้ตกลงกันไว้ซึ่งมีผลต่อการครองชีวิตร่วมกัน การมีความซื่อสัตย์จึงทำให้อยู่กันได้อย่างสงบสุขและยั่งยืนจนถึงไม่ทำขอดทองกระบอง ขอดเพชร เหมือนคู่ของนกกุลบิดาและนกกุลมารดาในพระไตรปิฎก การมีความซื่อสัตย์ซึ่งอยู่ในพรวาสธรรม ๔ อริยฐานธรรม ๔ และเบญจธรรม ทำให้เราถือศีลข้อ ๓ และข้อ ๔ ด้วย

^{๕๐}สัมภาษณ์, พระมหาวิระพันธ์ ชุตินิพนธ์, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความซื่อสัตย์จึงทำให้มีการปฏิบัติตามหลักธรรมหลายข้อซึ่งล้วนส่งผลดีต่อการครองเรือนทั้งสิ้น”^{๔๑}

๔. รศ. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวข้องกับเรื่องความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา ดังนี้

“ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา คือ สามีภรรยาจะประพฤตินอกใจกันไม่ได้แล้วต้องซื่อสัตย์ทำหน้าที่ของตน เมื่อสามีภรรยาซื่อสัตย์ต่อกันแล้วการใช้ชีวิตในการครองเรือนของทั้งสองก็จะราบรื่นมีแต่ความสงบสุขทางด้านจิตใจและความคิด ความสุขจะเกิดขึ้นแก่ครอบครัวโดยรวม ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็จะส่งผลกระทบกระเทือนไปถึงบุตรอีกด้วย บุตรก็จะมีความรู้สึกว่าบิดามารดาทะเลาะเบาะแว้งกันไม่มีความสุขแล้ว อาจจะแอบหนีออกจากบ้านไปอยู่กับบุคคลอื่น เมื่อบิดามารดาประสานกันดีมีความเข้าใจกันปฏิบัติตามหลักกิริยาปฏิบัติแล้ว บุตรธิดาก็จะซึมซับรับรู้เรียนรู้ได้เลียนแบบอย่างที่ดีจากบิดามารดา ซึ่งเป็นวิธีการทำให้ครอบครัวมีความสุขได้แต่สมาชิกในครอบครัวทุกคนนั้นจะต้องทำหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นบิดามารดา ในฐานะที่เป็นสามีภรรยา ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา และในฐานะที่เป็นหลาน ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนให้เหมาะสม หากไม่กระทำตามหน้าที่แล้วความราบรื่นในครอบครัวก็จะไม่เกิดขึ้นก็จะมีแต่การทะเลาะกันอยู่ตลอดเสมอ เวลาพูดคุยก็ไม่รู้เรื่องกันต่างคนก็ถือทิฐิมานะว่าตนเองเก่งกว่าคนอื่น ฉะนั้น สามีภรรยาต้องเอาหลักกิริยาปฏิบัติมาใช้ในการปรับสภาวะในครอบครัวตามหน้าที่ของตน เช่น ในหน้าที่ของบิดามารดา หน้าที่ของสามีภรรยา หน้าที่ของบุตร และหน้าที่ของหลาน เป็นต้น ถ้าไม่ปรับปรุงก็ จะไม่มีความสุขราบรื่นและความสุขในครอบครัว ถือว่าสำคัญมาก”^{๔๒}

๕. นายสถาพร รัตนสกุล ท่านได้ให้ทัศนคติเรื่องความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา ดังนี้

“ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามีภรรยา เพราะว่า สามีภรรยาเป็นคนเดียวกัน บางครั้งต้องมีความจริงใจให้กัน พอมีปัญหาไม่พูดคุยกันปกปิดข้อเท็จจริงเป็นความลับ เมื่อเป็นปัญหาเกิดขึ้นในภายหลังก็จะทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกัน และการทะเลาะเบาะแว้งกันและกัน ฉะนั้น สามีภรรยาต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อกัน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในกายใจ หรือเรื่องปัญหาต่าง ๆ ก็เปิดใจกว้างพูดคุยกันกับคู่ครองจะได้ช่วยเหลือกันคิดในการแก้ปัญหา เพราะบุคคล

^{๔๑} สัมภาษณ์, ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๔๒} สัมภาษณ์, รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

ในครอบครัวมีสัจจะ พุคจริง ทำจริงต่อกันก่อน จึงจะพาให้เรารอดพ้นปัญหาในเบื้องต้นคือ ความโกลาหลไปได้^{๕๓}

จะเห็นได้ว่า ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อสามิภรรยาที่ครองเรือน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติสำหรับผู้ครองเรือน ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม ทวารวาทธรรม ๔ และหลักกสิณปฏิบัติ ซึ่งคู่สามิภรรยาหรือบิดามารดาปฏิบัติได้ตามข้อดังกล่าวจะทำให้ครอบครัวราบรื่นมีความสุข เมื่อบุตรธิดาเห็นแบบอย่างที่ดีงามแล้วก็เรียนรู้จากบิดามารดาไปเป็นแบบอย่างปรับใช้ในการดำรงชีวิตครองเรือนของตนครั้งต่อไป

สรุป ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อตนและบุคคลอื่น ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ตนควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงและสงบสุขของครอบครัวและสังคม ได้แก่ ความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อองค์กรพระพุทธศาสนา เช่น ทำให้ชาวพุทธ ได้รักษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้สืบต่อไป ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว เช่น ทำให้สมาชิกในครอบครัวมั่นคงและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือมีความสามัคคีกัน ความซื่อสัตย์ต่อกัลยาณมิตร เช่น ทำให้เกิดความรักความเคารพนับถือ วางใจ จริงใจต่อกัน เพื่อสร้างสัมพันธไมตรีอันดีงามต่อกันทั้งสองฝ่ายความซื่อสัตย์ต่อสังคม เช่น ทำให้เกิดความสงบสุขสามัคคีของสังคม ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง เช่น ทำให้เป็นบุคคลที่ตั้งอยู่ในคุณธรรมมีความประพฤติที่ดีงามทางกาย วาจา และทางใจ

๒.๓ ลักษณะของความซื่อสัตย์

คุณลักษณะของความซื่อสัตย์ที่มีอยู่ในตนเองและบุคคลอื่น ด้วยการแสดงออกทางด้านพฤติกรรมต่อความจริงใจ และความประพฤติที่ไม่เอนเอียงต่อความซื่อตรง มีดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความซื่อสัตย์ที่แสดงออกทางพฤติกรรมทั่วไป

ความซื่อสัตย์ที่แสดงออกทางพฤติกรรมทั่วไป ความจริงใจ ความบริสุทธิ์ใจ ความดี เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ ความซื่อสัตย์ในกายกรรม ความซื่อสัตย์ในวจีกรรม และความซื่อสัตย์ในมโนกรรม^{๕๔} ได้แก่

๑) ลักษณะของความซื่อสัตย์ใน “กายกรรม” หมายถึง การกระทำทางกายฝ่ายดีและงดเว้นฝ่ายชั่ว” เป็นบุคคลที่ประพฤติความซื่อสัตย์ทางกายกรรมฝ่ายดี เช่น การรักษาศีล การทำบุญตักบาตร การประพฤติปฏิบัติภาวนา และการช่วยเหลือบริจาคสิ่งของให้แก่ผู้ประสบภัยน้ำท่วม และ

^{๕๓} สัมภาษณ์, นายสถาพร รัตนสกุล, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๕๖.

ไม่ประพฤติความซื่อสัตย์ทางกายกรรมฝ่ายชั่ว เช่น การฆ่าคนหรือสัตว์ เบียดเบียน รังแกคนอื่น เป็นต้น

๒) ลักษณะของความซื่อสัตย์ใน “วจีกรรม” หมายถึง การกระทำทางวาจาทั้งฝ่ายดี และงดเว้นฝ่ายชั่ว เป็นบุคคลที่ประพฤติความซื่อสัตย์ทางวจีกรรมฝ่ายดี เช่น การพูดดี การพูดความจริง ไม่ตรึงมัดมัด ไม่หลอกลวง พูดคำที่เป็นประโยชน์ พูดสร้างสรรค์สังคม เป็นต้น และไม่ประพฤติความซื่อสัตย์ทางวจีกรรมฝ่ายชั่ว เช่น การพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด ยุยงให้เขาแตกความสามัคคีกัน พูดให้ร้ายป้ายสีบุคคลอื่น เป็นต้น

๓) ลักษณะของความซื่อสัตย์ใน “มโนกรรม” หมายถึง การกระทำทางใจทั้งดี และงดเว้นฝ่ายชั่ว เป็นบุคคลที่ประพฤติความซื่อสัตย์ทางมโนกรรมฝ่ายดี เช่น คิดทำบุญ ทำกุศล มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เห็นถูกเป็นถูก เห็นผิดก็ว่าตามผิด ได้แก่ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นรกสวรรค์มีจริง เป็นต้น และไม่ประพฤติความซื่อสัตย์ทางมโนกรรมฝ่ายชั่ว เช่น คิดอาฆาต พยาบาท คิดแต่สิ่งที่เป็นอกุศล คิดทำความชั่ว คิดคอร์รัปชั่น คิดไม่ซื่อสัตย์ต่อครอบครัว คิดไม่ซื่อสัตย์ต่อมิตรสหาย หรือคิดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นต้น

๒.๓.๒ ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง

บุคคลที่มีความประพฤติที่จริงใจ ซื่อตรง ไม่โกหก ไม่หลอกลวง ไม่ปลิ้นปล้อน ไม่ทรยศต่อตนเอง ในเวลาที่ทำหน้าที่การงานหรือคำพูดของตน โดยเฉพาะบุคคลในครอบครัว จำเป็นต้องทำหน้าที่ของตนอย่างซื่อสัตย์มีความจริงใจต่อกันและกัน ลักษณะของบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ดังต่อไปนี้

๑) ลักษณะความซื่อสัตย์ที่ตรงต่อตัวเอง คือ ตรงต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง เช่น บางคนขบถต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง ไม่ซื่อตรงต่อตนเอง หลอกลวงตนเองด้วยการบิดพลิ้ว อย่างนั้นอย่างนี้ บางทีก็หลอกลวงตนเอง ตรงต่อตัวเอง ตรงต่อความเป็นมนุษย์ ตรงต่ออุดมคติของความเป็นมนุษย์ ตรงต่อสถานะของตนเองเหมาะสมแก่สถานะของตนเองว่าเป็นอย่างไร ตรงต่อธรรมะ คือกฎความจริงที่เป็นไปในตนชีวิตที่จะรอดได้อย่างสงบเย็นก็เพราะมีความถูกต้องของตนเอง ซึ่งตนได้กระทำไว้อย่างถูกต้อง เรียกว่า ตรงต่อตนเอง

๒) ลักษณะความซื่อสัตย์ที่ตรงต่อวาจา คือ วาจาที่พูดออกมากับตนและผู้อื่น วาจาที่พูดกับตนเอง คือ เป็นวาจาที่ตรงกับใจอย่าให้เป็นวาจาอย่างใจอีกอย่าง วาจาที่พูดออกไปกับผู้อื่น คือ เป็นผู้ที่ไม่คิดหลอกลวงใครตรงตามวาจาที่พูดเสมอไป เรียกว่า ตรงต่อวาจา

๓) ลักษณะความซื่อสัตย์ที่ตรงต่อเวลา คือ เวลาเราทำงานและนัดผู้อื่นให้ตรงตามต่อเวลาที่เรากำหนดเพื่อเราและผู้อื่น แล้วไม่ผิดเพี้ยน ไม่บิดพลิ้ว ไม่ต้องแก้ตัว เรียกว่า ตรงต่อเวลา

๔) ตรงต่อความตรง คือ ตรงต่อความเที่ยงธรรมที่มีอยู่อย่างไร ตรงต่อความยุติธรรมที่มีอยู่อย่างไร ถูกตรงตามความเป็นจริงที่ควรจะเป็นอย่างไร ตรงต่อพระรัตนตรัยอันเป็นที่ยึดถือสูงสุด ตรงต่อโลกุตตระ คือไม่อยากจมอยู่ในโลกทั้งปวง และตรงต่อพระนิพพานอันเป็นไปในเบื้องหน้าของชีวิตทุกชีวิต เรียกว่า ตรงต่อความตรง^{๕๕}

๒.๓.๓ ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล (ผู้อื่น)

การแสดงออกซึ่งความจริงใจ ซื่อตรง ไม่คดงอ ไม่ทรยศ ไม่มีความอคติ และยึดมั่นในคุณธรรมคุณงามความดีต่อบุคคลอื่น เป็นลักษณะของบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ต่อบุคคลอื่น ได้แก่

๑) ลักษณะความซื่อสัตย์ต่อบุคคล (ผู้อื่น) หมายถึง ไม่หลอกลวงใคร ไม่ขบถหักหลังใครแม้ในครอบครัวกันเอง ซื่อตรงต่อวาจา การกระทำ และทั้งวาจาทั้งใจให้ต่อผู้อื่นในครอบครัว ตรงต่อทิศทั้งหก ซึ่งเป็นการตรงต่อสังคมรอบด้าน เรียกว่า ตรงต่อบุคคล (ผู้อื่น)

๒) ลักษณะความซื่อสัตย์ระหว่างสามีภรรยา หมายถึง สามีภรรยาตั้งอยู่ในความจริงใจ ไม่ประพฤตินอกใจ วางใจ เชื่อใจ จงรักภักดี รักคู่ครองชีวิตตนเพียงคนเดียวไม่แบ่งปันใจให้คนอื่น และซื่อตรงต่อบทบาทหน้าที่ของตนตามทิศ ๖ ได้แก่ ทิศเบื้องหลัง คือ บุตรภรรยา ดังต่อไปนี้

“หน้าที่ของสามีต่อภรรยามี ๕ ประการคือ (๑) ให้เกียรติยกย่อง (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องแต่งตัว และหน้าที่ของภรรยาต่อสามีมี ๕ ประการคือ (๑) จัดงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง”^{๕๖}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของสามีภรรยา ข้อที่ว่า ไม่ประพฤตินอกใจ เรียกว่า ลักษณะความซื่อสัตย์ของสามีภรรยา

๓) ลักษณะความซื่อสัตย์ระหว่างบุตรกับบิดามารดา หมายถึง บุตรที่รู้จักตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาที่เลี้ยงเราแล้ว รู้จักตอบแทนบุญคุณของท่าน และซื่อตรงต่อบทบาทหน้าที่บุตรต่อบิดามารดาตามทิศ ๖ ได้แก่ ทิศเบื้องต้นหน้า หมายถึง บิดามารดา ดังต่อไปนี้

“หน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิดามารดามีอยู่ ๕ ประการคือ (๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ (๒) จักทำกิจของท่าน (๓) จักดำรงวงศ์สกุล (๔) จักประพฤตินให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน”^{๕๗}

^{๕๕}พุทธทาสภิกขุ, การตามรอยพระยุคลบาท โดยทศพิชราชธรรมพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตาฉัตร พับลิเคชัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๕๘-๖๑.

^{๕๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๕๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

จะเห็นได้ว่า บุตรที่ปฏิบัติข้อที่ว่าท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบแทน เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ เรียกว่า ลักษณะความซื่อสัตย์ของบุตรต่อบิดามารดา

๔) ลักษณะความซื่อสัตย์ระหว่างมิตรกับมิตรสหาย หมายถึง คนที่อยู่ใกล้ชิด หรือผู้ที่ร่วมงานกัน มิตรที่รู้จักจริงใจ ไม่โกหก ไม่หลอกลวง มีน้ำใจต่อกัน วางใจกัน มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ และซื่อตรงต่อหน้าที่มิตรกับมิตรสหายตามทิส ๖ ได้แก่ มิตรสหาย ดังต่อไปนี้

“หน้าที่บุคคลพึงบำรุงมิตรสหายมีอยู่ ๕ ประการ คือ (๑) การให้ (๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก (๓) ประพฤติให้เป็นประโยชน์ (๔) วางตนสม่ำเสมอ (๕) ไม่พุดจาหลอกลวงกัน และหน้าที่มิตรสหายอนุเคราะห์ต่อมิตรมีอยู่ ๕ ประการคือ (๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว (๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว (๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงกันได้ (๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร”^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของมิตรและมิตรสหายนี้ ข้อที่ว่ากล่าววาจาเป็นที่รัก ไม่พุดจาหลอกลวงกัน ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว ไม่ละทิ้งในยามอันตราย เรียกว่า ลักษณะความซื่อสัตย์ของมิตร

๕) ลักษณะความซื่อสัตย์ระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่ตามเจ้านายมอบหมาย ด้วยความจริงใจ จงรักภักดี ซื่อตรงต่อหน้าที่ตามหลักทิส ๖ ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน ดังต่อไปนี้

“หน้าที่คนรับใช้และคนงานต่อนายมี ๕ ประการ คือ (๑) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย (๒) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้ (๔) ทำงานให้ดีขึ้น (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ”^{๔๕}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของลูกจ้างกับนายจ้าง ๕ ประการนี้ ข้อที่ว่า การถือนำคุณของนายไปสรรเสริญ เรียกว่า ลักษณะความซื่อสัตย์ของลูกจ้างกับนายจ้าง

ลักษณะของความซื่อสัตย์มีคุณลักษณะที่สำคัญอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ (๑) ลักษณะจริง ได้แก่ ไม่โกหก ไม่หลอกลวง พุดจริง ทำจริง หมายถึง บุคคลจริงต่อความประพฤติทั้งทางกาย วาจา และทางใจ (๒) ลักษณะตรง ได้แก่ ความซื่อตรง ไม่คด ไม่โกง ตรงไปตรงมา คงเส้นคงวา หมายถึง บุคคลตรงต่อหน้าที่การงานของตน

สรุปว่า ลักษณะความซื่อสัตย์มีอยู่ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) ลักษณะความซื่อสัตย์ต่อพฤติกรรมของบุคคลมี ๓ ทาง คือ ความจริงใจ เรียกว่า จริงใจ พุดจริง พุดคำสัตย์ เรียกว่า จริงวาจา

^{๔๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔-๒๑๕.

^{๔๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๓๑-๒๓๕.

การกระทำจริง เรียกว่า ทำจริง (๒) ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ได้แก่ ซื่อตรงต่อวาจา เวลา ตรงต่อความตรง หรือความเที่ยงธรรม (๓) ความซื่อสัตย์ต่อบุคคลอื่น ได้แก่ สามีกับภรรยา คือ ไม่ประพฤตินอกใจ บุตรกับบิดามารดา คือ กตัญญูทเวที มิตรกับมิตรสหาย คือ ความจริงใจ วางใจกัน ลูกจ้างกับนายจ้าง คือ ความจงรักภักดีต่อนาย

๒.๔ วิธีการรักษาความซื่อสัตย์

ในลักษณะของการรักษาความซื่อสัตย์ให้มีความมั่นคง และส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวด้วยการรักษาความซื่อสัตย์ บุคคลในครอบครัวให้มีความรู้ความเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ในพระพุทธศาสนาได้มีการรักษาความซื่อสัตย์ในลักษณะต่าง ๆ เช่น วิธีการสมาทานศีลและการให้คำมั่นสัญญา ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ การสมาทาน

การสมาทาน หมายถึง กิริยาที่ยอมรับข้อปฏิบัติด้วยการถือเพศ หรือการลั่นวาจา ปฏิญาณต่อหน้าผู้อื่น หรือด้วยการตั้งสัตยาธิษฐานเฉพาะตน ได้แก่ ศีล ๕ อุโบสถศีล และศีล ๑๐ เป็นต้น วิธีการสมาทานการงดเว้นจากการทำความชั่วที่เรียกว่า “วิริติ” คือ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น การเว้นจากทุจริต การเว้นจากกรรมชั่ว เจตนาที่งดเว้นจากความชั่ว ผู้ที่ไม่มีวิริติถือว่าเป็นผู้ที่ไม่มีศีล เพราะวิริติได้ชื่อว่า เป็นตัวศีล ส่วนสิกขาบทหรือศีลของแต่ละข้อเป็นเพียงแค่ข้อห้ามอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นอาการของศีลเท่านั้น วิริติจึงเป็นหลักการสำคัญในการรักษาศีล

ถ้าอยากมีศีลก็ต้องงดเว้นไม่ทำความชั่วทั้ง ๕ ทางนั้น จึงได้ชื่อว่า ผู้มีศีล ๕ การตั้งใจงดเว้นนั้น เรียกว่า วิริติ การสมาทานหรือการกระทำการงดเว้น วิริติมีอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๑) สัมปัตตวิริติ หมายถึง การมีเจตนาเครื่องงดเว้นจากสิ่งทีประจวบเฉพาะหน้า วิริติประเภทนี้ เป็นเจตนางดเว้นที่เกิดขึ้นทันที ขณะที่ประสบโอกาสที่จะทำผิดให้ผิดศีล แต่ก่อนนั้นไม่ได้ตั้งใจจะรักษาศีลไม่ได้สมาทานไว้ แต่เมื่อพบกับเหตุที่ตนจะล่วงละเมิดศีลได้ จึงคิดงดเว้นขึ้นในขณะนั้น ไม่ทำด้วยอำนาจความละอายใจและความเกรงกลัวต่อความชั่วนั้นเห็นประโยชน์ในการรักษาศีล จึงไม่ประพฤติ

ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดการต่อสู้มีโอกาสมจะฆ่าเขา หรือทำร้ายร่างกายเขาได้ แต่ไม่ฆ่า ไม่ทำร้ายร่างกาย มีโอกาสลักทรัพย์ของคนอื่น ก็ไม่ขโมย มีโอกาสล่วงประเวณีกับภรรยาสามีหรือบุตรธิดาคนอื่นได้ ไม่ล่วงละเมิด มีโอกาสที่จะโกหกให้พ้นจากความผิดได้ ไม่ทำ และมีโอกาสจะดื่มน้ำเมา แต่ก็ไม่ได้ดื่ม เป็นต้น เพราะมีความละอายใจและเกรงกลัวความชั่วหรือโทษของการกระทำที่เกิดขึ้นโดยระลึกถึงศีลเป็นสำคัญ จึงทำให้ไม่กระทำความชั่วนั้น ส่วนบุคคลที่ไม่มีโอกาสจะทำ

เช่น จะไปฆ่าเขา หรือทำร้ายร่างกายเขา แต่ไม่สบโอกาสที่จะกระทำและจะไปลักขโมยของเขา แต่ไม่สบโอกาส เป็นต้น การกระทำไม่สำเร็จหรือไม่สบโอกาสเช่นนี้ จึงไม่จัดเป็นสัมปตทวิริติ

๒) สมาทานวิริติ หมายถึง การมีเจตนาเครื่องเว้นด้วยการถือสมาทาน การมีเจตนาเว้นด้วยการรับมาปฏิบัติ วิริติประเภทนี้ เราได้ตั้งใจไว้ก่อนว่าจะรักษาศีล ครั้นไปพบเหตุการณ์อันชวนให้ผิดศีลก็ไม่ทำผิดศีล เพราะถือว่าตนได้สมาทานศีลไว้แล้วจะล่วงก็กลัวศีลจะขาดการงดเว้นจากการล่วงศีลด้วยคำนึงถึงศีลที่ตนได้สมาทานไว้อย่างนี้ วิริติประเภทนี้จัดเป็นวิริติของผู้ถือศีลตัวอย่างเช่น พระภิกษุ รักษาพระธรรมวินัย สามเณร รักษาศีลสิกขาบท คฤหัสถ์สมาทานศีลผู้ที่ถือวิริตชนิฉันจะไม่กระทำการก้าวล่วงละเมิด คือ เว้นจากวัตถุที่เป็นข้อห้ามด้วยเห็นว่าไม่สมควรจะทำการล่วงละเมิด และเว้นด้วยการสมาทานถือเอา การไม่ล่วงข้อหามนั้น ซึ่งเป็นข้อห้ามผู้ถือศีลเท่านั้น

๓) สมุจเฉทวิริติ หมายถึง การมีเจตนาเครื่องงดเว้นอย่างตัดขาด การเว้นได้อย่างเด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่วของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรค ซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย

จะเห็นได้ว่า วิริติทั้ง ๓ ประเภทนี้ มีความแตกต่างกัน ได้แก่ สัมปตทวิริติ คือ ทำให้ศีลเกิดขึ้นเฉพาะชั่วระยะหนึ่งหรือขณะที่จิตคิดงดเว้นศีลจะมีเฉพาะในเวลาตั้งใจงดเว้นเท่านั้น ส่วนสมาทานวิริติ คือ การตั้งใจรักษาศีลอยู่เรื่อยๆ ศีลจะมีอยู่ตลอดเวลาจนกว่าตนเองจะล่วงละเมิดศีล ศีลจึงจะขาด คือ เป็นการสิ้นสุดการสมาทาน เมื่อได้สมาทานศีลอีกสมาทานวิริตินี้จึงจะเกิดขึ้นอีก หรือเป็นผู้มีศีล และสมุจเฉทวิริติเป็นวิริติของพระอริยอย่างเดียว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างของวิธีการรักษาศีล ๕ ข้อในที่นี่ไว้ ๒ ลักษณะ ได้แก่ (๑) วิธีการสมาทานศีล ๕ และศีลอุโบสถศีล (๒) การให้คำมั่นสัญญา ดังต่อไปนี้

วิธีที่ ๑ การสมาทานศีล ๕ ข้อ : การสมาทานศีล ๕ คือ การรับศีล การยินยอมตั้งใจปฏิบัติตามศีล และการปณิญาต่อหน้าพระผู้ให้ศีลและต่อตนเองว่าจะไม่ล่วงละเมิดข้อห้ามนั้นๆ จะรักษาความปกติของตนไว้ เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นเป็นเบื้องต้น ด้วยมีความตั้งใจแน่วแน่ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องบังคับว่าจะงดเว้นจากความชั่วทุจริตผิดปกติกิเลสของตนอันเกิดจากทางกายและทางวาจาต่อไป ขึ้นตอนการปฏิบัติตามลำดับของศีล ๕ ข้อ ได้แก่

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

๒) อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓) กาเมสุมิจนาจารา เวมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม เว้นจากการประพฤติดีกในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๔) มุสาวาทา เวมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕) สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมา เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ^{๖๐}

การรักษาศีลที่ปรากฏในพระสูตรและชาดกต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น

๑) เรื่องมหานามสูตร ว่าสมบัติของอุบาสก : พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธารามใกล้พระนครกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระเจ้ามหานามศากยราชได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคทรงอภิวัตแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าอุบาสก ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล...”พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า “มหานามะ เมื่อใดแล บุคคลเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เป็นผู้ถึงพระธรรมเป็นสรณะ เป็นผู้ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เมื่อนั้นบุคคลชื่อว่าอุบาสก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้...” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกชื่อว่าผู้มีศีล ด้วยเหตุเพียงเท่าไร...” “มหานามะเมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม เป็นผู้งดเว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เมื่อนั้นอุบาสกชื่อว่า ผู้มีศีลด้วยเพียงเท่านี้แล”^{๖๑}

จะเห็นได้ว่าอุบาสกอุบาสิกาต้องยึดมั่นในหลักของรัตนตรัยเป็นที่พึงทางใจ คือ ขอน้อมรับเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งทางใจ ขอน้อมรับเอาพระธรรมเป็นที่พึ่งทางใจ ขอน้อมรับเอาพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจตลอดชีวิต จึงได้ชื่อว่า พุทธมามกะ ข้อวัตรปฏิบัติสำหรับผู้ที่แสดงตนเป็นพุทธมามกะไว้ให้รักษามีอยู่ ๕ ข้อ ได้แก่ ศีล ๕ ข้อ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระเจ้ามหายานะไว้แล้วข้างต้น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล

๒) เรื่องสีลวิมังสกชาดก ว่าด้วยการพิจารณาอันสงฆ์ของศีล : พราหมณ์ได้กราบทูลพระราชารัถการกระทำของตน เพราะต้องการจะทดลองศีล ว่า

^{๖๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓, ที.ปา. (ไทย) ๒๐/๓๑๕/๒๘๐, ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๒๘๖/๒๐๑.

^{๖๑}อ.ญ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๓.

ได้ยืนยันว่า ศิลปะเป็นสิ่งที่ดีงาม
 ศิลปะเป็นสิ่งที่ขุดเยียมในโลก
 คุณเกิด นาคที่พิษร้ายแรงยังไม่เบียดเบียนใคร ๆ
 เพราะสำนักถือว่า คนมีศิลปะ
 เราจักสมทานศิลปะที่บัณฑิตรับรองว่า
 เป็นสิ่งที่ปลอดภัยในโลก
 ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้มีศิลปะได้รับการขนานนามว่า
 เป็นผู้ประพาศข้อปฏิบัติของพระอรหันต์
 ผู้มีศิลปะเป็นที่รักของหมู่ญาติ
 และรุ่งเรืองในหมู่ญาติ
 หลังจากตายแล้วจะไปสู่สุคติ^{๖๒}

จะเห็นได้ว่า ศิลปะเป็นข้อประพาศปฏิบัติอันดีงามของมนุษย เพื่อให้เกิดความสงบสุข
 แก่ตน ครอบครัวและสังคม หากบุคคลใดสมทานรักษาศิลปะจึงได้ชื่อว่าเดินตามรอยของพระอรหันต์
 ศิลปะมีอานิสงส์คือ เป็นที่รัก เป็นที่ไว้วางใจของหมู่ญาติ และเป็นการสร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล
 ในชาตินี้ เมื่อได้ละโลกนี้ก็ไปสู่ภูมิที่ดี ส่วนผู้ที่ล่วงละเมิดศิลปะก็จะได้รับโทษของการไม่รักษาศิลปะ
 ฉะนั้น ให้มาพิจารณาโทษของผู้ล่วงละเมิดศิลปะและอานิสงส์ของผู้รักษาศิลปะ ดังต่อไปนี้

โทษของผู้ประพาศล่วงละเมิดศิลปะ มีอยู่ ๕ ข้อ ได้แก่

- ๑) ผู้ที่ศิลปะยอมเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ใหญ่ เพราะความประมาทเป็นเหตุ
- ๒) เกียรติอันเลียมหายของคนศิลปะ ย่อมพึงขจรไปไกล
- ๓) ผู้ที่ศิลปะเข้าไปสู่สมาคมใดๆ ย่อมเป็นผู้ไม่แก่กล้า เป็นผู้เก้อเขิน
- ๔) ผู้ที่ศิลปะ ย่อมเป็นคนหลงทำกาละ
- ๕) คนศิลปะตายแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๖๓}

และอานิสงส์ของการรักษาศิลปะ มีอยู่ ๕ ข้อ ได้แก่

- ๑) ย่อมได้รับโภคทรัพย์ใหญ่ เพราะความไม่ประมาทเป็นเหตุ
- ๒) เกียรติศัพท์อันงามของผู้มีศิลปะ ย่อมพึงขจรไปไกล
- ๓) ผู้มีศิลปะเข้าไปสู่สมาคมใดๆ ย่อมไปอย่างองอาจ ไม่เก้อเขิน
- ๔) ผู้มีศิลปะยอมไม่หลงทำกาละ

^{๖๒} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๗/๑๑๘-๑๒๐/๑๔๗.

^{๖๓} พ.ร.บ. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๔, พ.ร.บ. (ไทย) ๑๖/๒๕๐/๒๐๓.

๕) ผู้มีศีลตายแล้ว ย่อมเข้าสู่ถึงสุคติโลกสวรรค์^{๖๔}

จะเห็นได้ว่า ศีล ๕ ข้อ คือข้อปฏิบัติที่ควบคุมความประพฤติของมนุษย์ทางกาย และวาจาให้เรียบร้อยและเป็นการรักษาศีลเบื้องต้น เพื่อให้เกิดอานิสงส์เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ในปัจจุบันและอนาคตดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และเป็นข้อปฏิบัติให้แก่ครอบครัวมีความซื่อสัตย์ต่อกัน เช่น ศีลข้อที่ ๓ ห้ามประพฤติดีกในกาม หรือให้รักคู่ครองของตน สามิไม่ประพฤตินอกใจ ภรรยา ภรรยาก็ไม่ประพฤตินอกใจสามิ เป็นต้น และการรักษาความซื่อสัตย์ด้วยศีลข้อที่ ๔ เช่น ห้ามพูดเท็จ สามิภรรยาต้องมีความจริงใจต่อกัน วางใจต่อกันสามารถที่จะเปิดใจคุยกันได้ทุกเรื่อง ไม่มีความลับต่อกัน เป็นต้น

วิธีที่ ๒ การสมาทานอุโบสถศีล : การสมาทานอุโบสถศีล หมายถึง การรักษากายวาจา ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งขึ้นไป^{๖๕} ขั้นตอนการปฏิบัติตามอุโบสถศีล มีอยู่ ๘ ประการ ได้แก่

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือปฏิบัติในการฝึกตน เพื่องดเว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

๒) อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือปฏิบัติในการฝึกตน เพื่องดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓) อพฺรหฺมจริยา เวรมณี สิกขาปทํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่องดเว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์ เว้นจากการประพฤติดีกพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี

๔) มุสาวทา เวรมณี สิกขาปทํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่องดเว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕) สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่องดเว้นจากน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

๖) วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาปทํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่องดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

๗) นจฺจกิตฺวาติตฺตวิสุทฺทสุสณฺณมาลาคนฺธุวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสณฺณฐานา เวรมณี

^{๖๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๒/๔๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕, ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๒๕๑/๒๐๔.

^{๖๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๖.

ลิกษาปท์ สมายิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่อคเว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง บรรเลงดนตรีดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง

๘) อุจาสยนมมหาสยนา เวมณิ ลิกษาปท์ สมายิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่อคเว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย^{๖๖}

ดังกรณีตัวอย่าง การรักษายุบอสถศีลที่ปรากฏในเรื่องชาดกต่าง ๆ ได้แก่

๑) เรื่องสังขิตตูปสทสูตร ว่าด้วยอุบาสกโดยย่อ : พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายอุบาสกประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลอยู่จำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แม้ไพศาลมาก” ทรงแสดงองค์แห่งอุบาสก ๘ ประการ คือ (๑) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นการฆ่าสัตว์ตลอดชีวิต ตนเองก็ละเว้นการฆ่าสัตว์ตลอดชีวิตคืนหนึ่งวัน (๒) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นการลักทรัพย์ตลอดชีวิต ตนเองก็...(๓) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นประพฤติกกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ตลอดชีวิต ตนเองก็...(๔) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นการพูดเท็จตลอดชีวิต ตนเองก็...(๕) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยตลอดชีวิต ตนเองก็... (๖) พระอรหันต์ทั้งหลายฉันมื้อเดียว ไม่นั่งในเวลาวิกาลตลอดชีวิต ตนเองก็... (๗) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นการฟ้อนรำตลอดชีวิต ตนเองก็...(๘) พระอรหันต์ทั้งหลายเว้นการนอนบนที่นอนสูงและใหญ่เลือกนอนบนที่นอนต่ำตลอดชีวิต ตนเองก็...^{๖๗}

๒) เรื่องวิตถตูปสทสูตร ว่าด้วยอุบาสกโดยพิสดาร : สถานที่ที่แสดงพระสูตรนี้เป็นที่เดียวกันกับสังขิตตูปสทสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่ององค์ของอุบาสกประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ และตรัสถึงเรื่องอานิสงส์ของการรักษายุบอสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มีอานิสงส์มากกว่าสมบัติในโลกมนุษย์ เช่น ได้รับความสุขอันเป็นทิพย์ในชั้นจาตุมหาราช ๕๐๐ ปีทิพย์ ในชั้นดาวดึงส์ ๑,๐๐๐ ปี ในชั้นยามา ๒,๐๐๐ ปี ในชั้นดุสิต ๕,๐๐๐ ปี ในชั้น...๘,๐๐๐ ปี และในชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ๑๖,๐๐๐ ปี...^{๖๘}

๓) เรื่องวิสาขาสูตร ว่าด้วยทรงแสดงอุบาสกแก่นางวิสาขา : พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ตรัสแก่นางวิสาขาว่า “วิสาขา

^{๖๖} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๓๑/๒๒๕.

^{๖๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓-๓๐๕.

^{๖๘} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๖-๓๐๘.

อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลจำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แม้ไฟศาลมาก ฯลฯ ไม่ถูกนิทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์”^{๖๕}

๔) เรื่องวาทะสูตร ว่าด้วยอุบาสกชื่อว่าวาเสฏฐะ : พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เขตเวสาลี พระองค์ตรัสแก่อุบาสกชื่อว่าวาเสฏฐะว่า “วาเสฏฐะ อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลจำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แม้ไฟศาลมาก ฯลฯ ไม่ถูกนิทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์”^{๖๖}

อย่างไรก็ตาม การรักษาอุโบสถ ๘ ประการนั้นจะมีอานิสงส์มาก แม้เพียงแค่วันหนึ่งวันหนึ่งในการสมาทานอุโบสถศีล ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหม และสรรพสัตว์อื่นๆ ที่รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ จะได้รับอานิสงส์เหมือนกันคือ ความสุขอันเป็นทิพย์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“สตรีหรือนุรุษมีศีล
รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘
ทำบุญที่มีสุขเป็นกำไร ไม่ถูกนิทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์”

สรุป การรักษาอุโบสถศีล ๘ ข้อนี้ ไม่ว่าจะเป็นสตรีหรือนุรุษ ทุกเพศวัย ทุกชั้นวรรณะ เหล่าเทวดา มาร และพรหม หากเป็นบุคคลที่ตั้งกุศลเจตนาที่ดีงามไว้แล้วสมาทานถือข้อปฏิบัติตามอุโบสถศีล ๘ ข้อ เพียงแค่วันหนึ่งวันหนึ่งก็จะได้รับอานิสงส์มากกว่าราชสมบัติที่เป็นอยู่บนโลกของมนุษย์ ความสุขที่เหลือไปกว่าโลกมนุษย์คือ ความสุขอันเป็นทิพย์ของชั้นสวรรค์ เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว

๒.๔.๒ การให้คำมั่นสัญญา

การให้คำมั่นสัญญา หมายถึง การรักษาคำพูด การยืนยันคำพูดที่ยื่นให้กับบุคคลอื่น ตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไป เมื่อเราให้คำมั่นสัญญากับใครไว้แล้วก็ต้องทำตามคำมั่นสัญญานั้นและบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ต่อคำพูด บุคคลนั้น จึงจำเป็นต้องรักษาคำพูดของตน เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย และไม่ต้องทำให้เสียคำพูด ดังนั้น การรักษาความซื่อสัตย์ของบุคคลในครอบครัวต่อกัน จึงเป็นเกราะป้องกันให้ครอบครัวมีความอบอุ่นความเข้มแข็งและมีความสุข

^{๖๕}ดูรายละเอียดใน อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๔๓/๓๐๕-๓๑๒.

^{๖๖}ดูรายละเอียดใน อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๔๔/๓๑๒-๓๑๔.

การรักษาความซื่อสัตย์ด้วยวิธีการให้คำมั่นสัญญา ได้แก่ การรักษาคำพูด การปฏิญญาตน การตั้งกติการะหว่างกัน และความจริงใจต่อกัน การรักษาความซื่อสัตย์ด้วยการให้คำมั่นสัญญาดังตัวอย่างที่ปรากฏในชาดกต่าง ๆ ได้แก่

๑. การให้คำมั่นสัญญาระหว่างสามเณรกับโจรตัวอย่างเช่น เรื่องสามเณรธมุตตะ ว่าด้วยสามเณรธมุตตะการรักษาคำมั่นสัญญากับโจร

จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า การรักษาคำพูดยิ่งกว่าชีวิตหรือยอมเสียสละชีวิต เพื่อรักษาคำสัตย์ อีกประการหนึ่ง การรักษาคำสัตย์ช่วยให้โจรที่มีความคิดชั่วร้ายยังกลับใจมาเป็นคนดีได้ที่สำคัญยังช่วยชีวิตบิดามารดาและญาติทั้งหลายให้รอดพ้นจากการบุชายัญได้เพราะการรักษาคำสัตย์ของสามเณรธมุตตะ

๒. การให้คำมั่นสัญญาระหว่างเพื่อนกับเพื่อน ตัวอย่างเช่น เรื่องสารีบุตรโมคคัลลานปัฟฟชากกา ว่าด้วยสารีบุตรและโมคคัลลันะบรรพชา^{๖๖}

จะเห็นได้ว่า การรักษาคำสัตย์หรือความซื่อสัตย์ต่อกันระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่ได้ให้คำมั่นสัญญากันโดยการกระทำกติกา เช่น พระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลันะได้ตั้งกติกากันไว้ว่า “ใครได้เห็นธรรมะก่อนผู้นั้นก็มาบอกธรรมนั้นกับอีกฝ่ายด้วย” หลังจากนั้น พระสารีบุตรได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วก็ได้กระทำตามคำสัญญาที่ให้ไว้กับพระมหาโมคคัลลันะ เมื่อได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน เพราะความรักความซื่อสัตย์ของพระสารีบุตรที่มีต่อพระมหาโมคคัลลันะ ดังนั้น บุคคลที่กระทำดีกับเพื่อนด้วยความจริงใจต่อเพื่อนหวังดีคอยช่วยเหลือเมื่อเพื่อนตกทุกข์ได้ยากไม่ทิ้งกันหรือคอยห้ามปรามเพื่อนไม่ให้ทำความชั่ว หรือเวลามีความสุขร่วมเสพมีทุกข์ร่วมด้าน และเพื่อนคอยแนะนำประโยชน์ให้ เพื่อนเช่นนี้เรียกว่าเพื่อนแท้ (มิตรแท้)

๓. การให้คำมั่นสัญญาระหว่างสามีกับภรรยา ตัวอย่างเช่น เรื่องสัมพลาชาดก ว่าด้วยความซื่อสัตย์ของนางสัมพลา เรื่องมีอยู่ว่า พระเจ้าโศตติเสนได้เป็นโรคเรื้อนจึงถูกไล่ออกจากเมืองมาอยู่ป่า พระนางสัมพลาได้ปรณินิบัติพระสวามีอย่างซื่อสัตย์ไม่เคยคิดนอกพระทัยเลย วันหนึ่งมีรากษสคนหนึ่งผ่านมาเห็นพระนางขณะออกไปหาอาหารในป่าก็เกิดความรักขึ้นอยากได้พระนางมาเป็นภรรยาของตนก็จับแขนไว้ ท้าวสักกะจึงลงมาช่วยให้รอดพ้นจากรากษสคนนั้นแล้ว พระนางจึงได้กลับที่พักช้ากว่าปกติทำให้พระเจ้าโศตติเสนสับสนดังนั้นแล้วตรัสว่า

^{๖๖}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๑/๓๒-๓๖.

“นางโจรมีเล่ห์เหลี่ยมมากมาย อยากที่จะหาความสัจได้
 หญิงทั้งหลายมีภาวะรู้ได้ยากเหมือนปลาที่ว่ายไปในน้ำ”^{๗๒}
 พระนางสัมปยุตาทรงทำสังกรียาลงน้ำลงที่ศีรษะของพระโสคติเสนนั้นว่า
 “ขอความสัจจงคอยพิทักษ์รักษาหม่อมฉัน
 อย่างที่หม่อมฉันไม่เคยรักชายอื่นยิ่งไปกว่าทูลกระหม่อมเถิด
 ด้วยการกล่าวคำสัจนี้ ขอพระโรคของทูลกระหม่อมจงระงับไป”^{๗๓}

จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า ความซื่อสัตย์ของพระนางสัมปยุตาที่มีให้แก่พระเจ้าโสคติเสนอย่างจริงใจและไม่คิดที่จะประพฤตินอกใจมีโอกาสนั้นจะไม่ทำเพราะมีความจงรักภักดีต่อพระสวามีของตนเอง ด้วยความซื่อสัตย์ของพระนางมีอยู่เป็นเหตุให้ท้าวสักกะต้องลงมาช่วยให้พ้นจากภัยได้ และอีกอย่างยังช่วยให้พระเจ้าโสคติเสนได้หายจากโรคเรื้อน จึงได้กลับไปขึ้นครองบ้านเมืองเหมือนเดิม เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น เพราะความซื่อสัตย์ของพระนางสัมปยุตาที่มีต่อพระสวามีของตน

๔) การรักษาคำมั่นของพระเจ้าแผ่นดิน ตัวอย่างเช่น สุตโสมจริยา ว่าด้วยจริยาของพระเจ้าสุตโสม^{๗๔} จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า พระเจ้าสุตโสมได้รักษาความซื่อสัตย์กับพระยาโปริสาท ท่านจะมีโอกาสเข้าไปในเมืองแล้วไม่กลับมาก็ได้ เมื่อพระองค์กลับมาแล้วอาจจะถูกจับทำพิธีกรรมก็ได้แต่พระองค์ไม่กลัวความตายแม้เสียสละชีวิตก็ยอมกลับมา เพื่อรักษาสัจจาที่ตรัสไว้กับพระยาโปริสาทนั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “กษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ” นี่จึงเป็นการรักษาความซื่อสัตย์อีกอย่างหนึ่ง

สรุป การรักษาความซื่อสัตย์ต่อครอบครัวด้วยวิธีการให้คำมั่นสัญญาระหว่างกันและกัน จะเห็นได้จากตัวอย่างชาดก เช่น การรักษาความซื่อสัตย์สามเณรกับโจร คือ สามเณรรักษาคำพูดของตนที่ให้ไว้กับโจร เพื่อนกับเพื่อน เช่น การรักษาคำพูดด้วยการตั้งกติกาไว้ระหว่างพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ สามีกับภรรยา เช่น การรักษาความซื่อสัตย์ของนางสัมปยุตาต่อพระเจ้าโสคติเสนด้วยวิธีการจงรักภักดีต่อสามีของตน เป็นต้น

^{๗๒} คุุรายละเอียดใน พุ.ชา.ดิงสติ. (ไทย) ๒๓/๓๒๒/๔๘๗.

^{๗๓} คุุรายละเอียดใน พุ.ชา.ดิงสติ. (ไทย) ๒๓/๓๒๓/๔๘๗.

^{๗๔} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๐๕-๑๑๐/๓๗๑-๓๗๒. อ้างแล้ว, หน้า ๓๔.

๒.๕ ประโยชน์ของการเป็นคนมีความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่สำคัญต่อคู่สามีภรรยาจะต้องนำมาไปปฏิบัติต่อชีวิตคู่ครอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขเป็นประโยชน์ทางด้านครอบครัว สังคม กัลยาณมิตร และตนเองดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ ความซื่อสัตย์มีประโยชน์ต่อครอบครัว

คู่สามีภรรยามีความซื่อสัตย์ จริ่งใจต่อกัน วางใจซึ่งกันและกัน จงรักภักดีต่อกัน ไม่ประพฤตินอกใจกัน ฉะนั้น การครองชีวิตครอบครัวจึงเรียกว่า เป็นคู่ครองที่ประเสริฐหรือเป็นคู่สามีภรรยาที่ดี ตัวอย่างเช่น เรื่องมหามงคลสูตร ว่าด้วยมหามงคล พระโพธิสัตว์กล่าวกับลูกศิษย์ว่า

ผู้ใดมีภรรยา ซึ่งมีวัยเท่าๆ กัน สามัคคีกัน
คล้อยตามกัน เป็นผู้ใคร่ตาม ให้กำเนิดลูกได้
เป็นหญิงมีสกุล มีศีล มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการประพฤตินั้นในภรรยาทั้งหลายว่า
เป็นความสวัสดิของผู้นั้น^{๗๕}

จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า คู่สามีภรรยาที่ปฏิบัติตามหลักของการครองเรือนที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม จะต้องยึดมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของสามีต่อภรรยาและภรรยาต่อสามี โดยเฉพาะการไม่ประพฤตินอกใจกัน ซึ่งเป็นข้อที่เหมือนกัน จึงจะทำให้ครอบครัวมีความสุข เพราะอาศัยความซื่อสัตย์ต่อกันระหว่างสามีกับภรรยานั่นเอง

๒.๕.๒ ความซื่อสัตย์มีประโยชน์ต่อสังคม

คุณประโยชน์ของความซื่อสัตย์ที่เกิดในสังคม ได้แก่

๑) ความซื่อสัตย์เป็นการสร้างความยุติธรรมให้แก่สังคม หมายถึง ความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง เพราะความรัก ความเกลียดชัง ความหลง ความกลัว การตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ควรกระทำด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง โดยยึดหลักคุณธรรมที่เรียกว่า ไม่มีอคติ

๒) ความซื่อสัตย์เป็นการสร้างความซื่อตรงต่อบทบาทหน้าที่ทางสังคมกำหนดขึ้นตามสถานภาพของตน หมายถึง การงานประกอบอาชีพโดยสุจริตของบุคคล เช่น การค้าขายสิ่งของ

^{๗๕} พ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๑๖๐/๓๔๕.

อย่างตรงไปตรงมา ไม่คดโกง ทำให้ลูกค้าไว้วางใจ และมีความจริงต่อเขา เรียกว่า ประกอบอาชีพที่สุจริต (สัมมาชีวะ)

๓) ความซื่อสัตย์ทำให้สังคมเกิดความสงบสุขสามัคคี ตัวอย่างเช่น เรื่องสังข์สวหายบัณฑิตจิบ ว่าด้วยจริยาของดาบสผู้เป็นบัณฑิตชื่อว่า สังข์ “ในกาลนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสวยชาติเป็นดาบสนามว่า สังข์ รักษาสัตว์โลกด้วยคำสัตย์ ได้ทำหมู่นกให้สามัคคีกัน ฉะนี้แล”^{๗๖}

๒.๕.๓ ความซื่อสัตย์มีประโยชน์ต่อตนเอง

คุณประโยชน์ของความเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ทางด้านการประพฤติดังคนมีอยู่ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความคิดดี ด้านคำพูดดี และด้านการกระทำดี ดังนี้

๑) ความซื่อสัตย์ส่งเสริมทางด้านการคิด คือ คุณค่าของการเป็นคนมีความซื่อสัตย์ทางด้านการคิดทำให้เป็นคนที่มีสัมมาทิฐิ หมายถึง การมีความเห็นชอบหรือไม่ผิดคลองธรรม เช่น สามีภรรยาไม่คิดนอกใจกันถึงแม้จะมีโอกาสก็ไม่ทำ เพราะว่ามีความละเอียดถี่ถ้วนใจเกรงกลัวต่อความชั่ว และมีความซื่อสัตย์ต่อกุศลของตนเอง สัมมาทิฐิจะทำให้บุคคลมีความซื่อสัตย์เกิดขึ้นในใจได้โดยแท้จริง

๒) ความซื่อสัตย์ส่งเสริมทางด้านการพูด คือ เป็นบุคคลที่มีวาจาสุภาพอ่อนหวาน ได้รับความน่าเชื่อถือ ความจริงใจตอบ เป็นคนมีวาจาสัตย์และให้เกียรติยกย่องซึ่งกันและกัน เว้นจากคำพูดเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด และคำเพ้อเจ้อ เช่น สามีภรรยามีคำพูดจริงใจต่อกัน คำพูดของภรรยาที่พูดให้กำลังใจสามีก่อนไปทำงานและกลับมาเหนื่อยๆ เป็นกำลังใจที่ดีที่สุด ส่วนสามียกย่องภรรยาว่า วันนี้เธอทำอาหารอร่อยมาก เพราะว่าสามีภรรยารู้จักพูดคำไพเราะ ยกย่องให้กำลังใจกันและกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และมีความจริงใจต่อกัน ครอบครัวจึงอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขยั่งยืน

๓) ความซื่อสัตย์ส่งเสริมทางด้านการกระทำ คือ การกระทำจริงของบุคคลเป็นที่รักของผู้ที่อยู่รอบข้าง และสร้างศรัทธาให้เกิดความเคารพสิทธิของกันและกัน เช่น สามีไม่ประพฤตินอกใจภรรยา เรียกว่า สทาร์สันโดษ ส่วนภรรยาคิดในกุศลของตนไม่ประพฤตินอกใจสามี เรียกว่า ปติวัตร ครอบครัว จึงเกิดความรักสามัคคี ความไว้วางใจกัน ในที่สุดครอบครัวก็มีความสุขความอบอุ่นใจ เพราะสามีภรรยามีความละเอียดใจในการประพฤติตนออกใจกัน นั่นเอง

^{๗๖} พ.อ. (ไทย) ๓๓/๗๑/๗๖๗.

๒.๕.๔ ความซื่อสัตย์มีประโยชน์ในการรักษามิตร

การสร้างความสัมพันธ์ไมตรีอันดีงามให้กันระหว่างเพื่อน การคบค้าสมาคมกับเพื่อนบ้านด้วยความจริงใจต่อกัน วางใจกันและกันเชื่อมั่นจริงใจต่อกัน ให้เกียรติกัน จึงเป็นที่รักของเพื่อนบ้านที่เรียกว่า มิตรแท้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่สังคาลกมาณพว่า คหบดีบุตร คน ๔ จำพวกนี้เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี (มิตรแท้) คือ

๑. มิตรมีอุปการะ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๔. มิตรมีความรักใคร่ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี^{๗๗}

จะเห็นได้ว่า มิตรมีใจดี มิตรแท้ทั้ง ๔ ประการนี้ ได้แก่ มิตรมีอุปการะ คือ คอยช่วยเหลือเพื่อนเสมอ ไม่ทอดทิ้งกัน มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ คือ มีความจริงต่อกัน ปิดบังความลับของเพื่อน ช่วยเหลือกันหากมีภัยอันตรายเข้ามาในชีวิต แม้แต่ชีวิตก็ยอมสละให้ได้ มิตรแนะนำประโยชน์ คือ คอยแนะนำชักชวนไปสู่ทางที่ดี ห้ามปรามไม่ให้กระทำความชั่ว มิตรมีความรักใคร่ คือ การเห็นอกเห็นใจกัน การเอาใจเขามาใส่ใจเรา ช่วยเหลือมิตร เมื่อมีปัญหาความเดือดร้อนใจก็ช่วยหาวิธีแก้ไข และสนับสนุนเพื่อนในทางที่ดีเสมอ

มิตรลักษณะนี้สามารถคบได้ไม่นำความเดือดร้อนมาให้มีแต่ชักนำไปสู่ทางที่เจริญก้าวหน้า จึงเรียกว่า “มิตรแท้” มิตรแท้ที่จริงใจต่อกันและกันควรคบหา เพราะเป็นมิตรที่ดีแนะนำประโยชน์ให้เพื่อนเสมอด้วยความจริงใจ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาประพันธ์ไว้ว่า

“บุคคลที่เป็นมิตรมีใจดี ๔ จำพวกนี้ คือ

- (๑) มิตรมีอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- (๓) มิตรแนะนำประโยชน์ (๔) มิตรมีความรักใคร่

บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว

พึงเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจ

เหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อกจะนั้น”^{๗๘}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้สอนวิธีการคบกับมิตรที่ดีมีลักษณะทั้ง ๔ ประการ คือ เป็นมิตรมีอุปการะ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรแนะนำประโยชน์ และมิตรมีความรักใคร่ เมื่อคบกับมิตรแท้จะทำให้บุคคลนั้นมีความเจริญก้าวหน้า เพราะเพื่อนหวังดีคอยแนะนำสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ เช่น

^{๗๗}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐-๒๖๔/๒๐๕-๒๑๑.

^{๗๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑.

วิธีการดำรงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริตให้มั่งคั่งร่ำรวย หรือมีทรัพย์สินเหลือใช้ หรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นด้วยความขยันในการทำงานอย่างสุจริตแล้ว พระองค์ได้ตรัสสอนให้รู้จักการแบ่งทรัพย์ไว้ใช้สอยในครอบครัว โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน คือ ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงบุคคลที่ควรบำรุงและทำประโยชน์ ๒ ส่วน ใช้ลงทุนประกอบการงาน และอีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๗๙}

ดังนั้น การผูกมิตรไว้ได้จะต้องเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์และจริงใจ ใจกว้างต่อเพื่อนด้วยกัน เมื่อมีทุกข์ก็ทุกข์ด้วยมีสุขก็สุขด้วย ไม่ทอดทิ้งกัน และให้ความเคารพผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย เปรียบเสมออิตามารดาของตน ด้วยความเป็นมิตรภาพที่จะยั่งยืน และเป็นมิตรแท้จริงตลอดไป

สรุป ประโยชน์ของความซื่อสัตย์ ได้แก่ บุคคลในครอบครัวมีความซื่อสัตย์ต่อกันคู่สามีภรรยาไม่ประพฤตินอกใจกัน บุคคลในสังคมมีคุณธรรมที่เที่ยงตรงไม่คดโกง หรือมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อหน้าที่การงานของตน และก่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคม มิตรเป็นมิตรที่มีน้ำใจไว้วางใจต่อกันคอยปกป้องภัยให้แก่เพื่อน เป็นเพื่อนได้เสมอทั้งยามมีความทุกข์และมีความสุข เรียกว่ามิตรแท้ เป็นบุคคลแท้จริงต่อการกระทำ คำพูด และความคิดที่ดีต่อตนและบุคคลอื่น

๒.๖ หลักธรรมส่งเสริมความซื่อสัตย์ของครอบครัว

ครอบครัวเป็นสังคมเล็กที่สุดมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในปัจจุบันสถาบันครอบครัวกำลังล้มเหลวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเกิดปัญหาทางครอบครัว มีการหย่าร้าง ทะเลาะวิวาทกัน คู่สามีภรรยาประพฤตินอกใจกัน ปัญหาการดื่มสุรา เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นได้เพราะว่า บุคคลของครอบครัวได้ขาดศีลธรรมและความซื่อสัตย์ต่อกันทางด้านความคิด การพูด การกระทำ และหน้าที่การงานของตนและผู้อื่น ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์ เพื่อนำมาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒

ธรรมคัมภีร์ครองโลก หมายถึง หลักธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย มีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

- ๑) หิริ หมายถึง ความละอายบาป ละอายใจต่อการกระทำความชั่ว
- ๒) โอตตัปปะ หมายถึง ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว^{๘๐}

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๑๒๘.

^{๘๐} อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๕๕/๖๕, ข.อ.ดิ. (ไทย) ๒๕/๒๒๐/๒๕๓.

หลักธรรมนี้สำหรับครอบครัวที่อยู่ด้วยกันมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน และไม่สับสนวุ่นวายแก่บุคคลในครอบครัวและสังคมเรียกว่า ธรรมคุ้มครองโลก ๒ ประการ มีคำอธิบายความหมายดังต่อไปนี้

(๑) หิริ หมายถึง ความละอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว คือ การงดเว้นจากการกระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรม โดยเฉพาะคู่สามีภรรยาจะต้องมีความละอายใจต่อการกระทำผิดต่อกัน ไม่ประพฤตินอกใจกันไปคบชู้ อันเป็นสาเหตุให้ทั้งสองฝ่ายต้องเกิดการทะเลาะวิวาทกัน หย่าร้างกัน ครอบครัวแตกแยกกัน และสมาชิกในครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างไม่มีความสุข เนื่องจากบรรยากาศในครอบครัวไม่น่าอยู่ความทุกข์ก็ตกอยู่ที่บุตร เมื่อที่บ้านไม่มีความสุขก็กลับบ้านไม่ตรงเวลาเพื่อนชักชวนไปเที่ยวหรือกระทำเรื่องที่ไม่ดี เสพยา ปล้นจี้ คำประเวณี เป็นต้น

(๒) โอตตัปปะ หมายถึง ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อผลกระทำทำความชั่ว คือ ความเกรงอกเกรงใจต่อกัน ให้ความเคารพกัน ให้เกียรติยกย่องกัน และมีความซื่อสัตย์ยึดมั่นในความรักที่มีต่อกัน ไม่ประพฤตินอกใจกันมีความขำเกรงต่อการทำความชั่ว เช่น ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ซึ่งจะทำให้ครอบครัวไม่มีความสุข โดยเฉพาะการดื่มสุราและน้ำเมาหรือเป็นนักเลงผู้หญิง เป็นต้น

สรุปว่า คู่สามีภรรยาจะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่ประพฤตินอกใจให้ยึดมั่นในความรักที่ได้มอบให้กัน ครอบครัวจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขได้จะต้องอาศัยหลักธรรมคุ้มครองโลกทั้ง ๒ ประการ ได้แก่ หิริ คือความละอายบาป สามีจะต้องมีความละอายแก่ใจที่จะประพฤตินอกใจภรรยาไปมีผู้หญิงคนใหม่ ส่วนภรรยาต้องมีความละอายใจเช่นเดียวกัน และ โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว สามีภรรยาจะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนใจให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกันมาสู่ครอบครัวโดยเฉพาะเรื่องคบชู้คู่สาว เป็นต้น

๒.๖.๒ สุจริต ๓

สุจริต หมายถึง ความประพฤติดี ประพฤติชอบ มีอยู่ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑) กายสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบด้วยกาย มี ๓ คือ การงดเว้นและประพฤติดตรงข้ามกับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิจฉาจาร

๒) วาจาสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบด้วยวาจา มี ๔ คือ การงดเว้นและประพฤติดตรงข้ามกับ มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ

๓) มโนสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบด้วยใจ มี ๓ คือ อนภิชฌา อพยาบาท และสัมมาทิฐิ^{๘๐}

^{๘๐}ที่.ป.า. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐, อ.ก.ก. (ไทย) ๒๐/๒/๑๔๐.

หลักธรรมสำหรับความประพฤติที่ดีของบุคคลในครอบครัว ควรประพฤติตามหลักสุจริต ๓ มีคำอธิบายความดังต่อไปนี้

(๑) กายสุจริต คือ บุคคลของครอบครัวควรละความประพฤติกายทุจริต ควรมีความประพฤติทางกายสุจริต ตัวอย่าง เช่น บุคคลในครอบครัวควรมีความประพฤติตัวดีงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อยแต่งตัวสุภาพ ไม่ทุจริตทางกาย บีบคั้นรังแกใครให้เขาได้รับความทุกข์เดือดร้อน มีการลักขโมยสิ่งของต่างๆ และสามีภรรยาไม่ประพฤตินอกใจกันและกัน เป็นต้น

(๒) วาสุจริต คือ บุคคลของครอบครัวควรละความประพฤติวาจาทุจริต ควรมีความประพฤติทางวาจาสุจริต ตัวอย่าง เช่น บุคคลในครอบครัวควรมีวาจาไพเราะ อ่อนหวาน บิดามารดาพูดจาไพเราะคอยอบรมสั่งสอน กล่าวตักเตือนกับบุตรธิดา ส่วนบุตรธิดาไม่พูดจาโกหก หรือพูดจาด้วยคำที่ หยาบคายต่างๆ กับบิดามารดาหรือผู้ใหญ่และสามีภรรยาพูดจากันไพเราะอ่อนหวาน และเมื่อใครมีปัญหาเกิดขึ้นก็พูดจาให้กำลังใจกันและกัน เป็นต้น

(๓) มโนสุจริต คือ บุคคลของครอบครัวควรละความประพฤติมโนทุจริต ควรมีความประพฤติทางมโนสุจริต ตัวอย่าง เช่น บุคคลของครอบครัวควรมีจิตใจที่ดีงามบริสุทธิ์ผ่องใส และบุตรธิดามองโลกในแง่ดีอยู่เสมอคือ เป็นมิตรที่ดีต่อทุกคนมีความจริงใจต่อบิดามารดาและบุคคลอื่น ไม่คิดทุจริตทางใจ ด้วยอาการอาฆาตพยาบาทต่อบุคคลอื่นๆ หรือผู้มีพระคุณต่อเรา โดยเฉพาะบิดามารดา และ “บุตรธิดาควรมีความเห็นตามความเป็นจริงตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้อง เป็นต้น ไม่ทำความเห็นผิด คือ มิจฉาทิฐิ ความเห็นผิด เช่น เห็นว่าความชั่วคือบุญหรือ ความดีที่บุคคลอื่นทำแล้วว่าเป็นบาป เห็นว่าการเลื่องลือบิดามารดานี้ไม่มีประโยชน์”^{๔๒} เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมสำหรับความประพฤติที่ดีของบุคคลในครอบครัวที่แสดงออกมามีอยู่ ๓ ประการ คือ (๑) ความประพฤติดีงามทางกาย ได้แก่ ความประพฤติทางกายแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ความประพฤติดีทางกาย หมายถึง ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ลักทรัพย์ และสามีภรรยาไม่ประพฤตินอกใจกันและกัน ส่วนความประพฤติชั่วทางกาย หมายถึง การเบียดเบียนกัน และสามีภรรยาประพฤตินอกใจกัน เป็นต้น เรียกว่า ความประพฤติทางกาย คือ กายสุจริต/กายทุจริต (๒) ความประพฤติดีงามทางวาจา ได้แก่ ความประพฤติทางวาจาแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ความประพฤติดีทางวาจา หมายถึง การพูดไพเราะ ไม่พูดคำหยาบคาย เป็นต้น ส่วนความประพฤติชั่วทาง

^{๔๒} พระครูสิทธิธรรมรักษ์จิต (บังคม สุธรรม), “การศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับหน้าที่ของบุตรธิดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

วาทา หมายถึง การพูดคำเท็จ การพูดคำส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดคำเพ้อเจ้อ เป็นต้น เรียกว่า ความประพฤติดังวาทา คือ วีสัจจริต/วีสทจริต (๓) ความประพฤติดังมโน ได้แก่ ความประพฤติดังมโนแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ความประพฤติดังมโน หมายถึง ไม่คิดละโมภอยากได้ของเขา ไม่คิดร้ายพยาบาท และคิดเห็นที่ถูกต้อง ไม่ทำความเห็นผิดทำนองคลองธรรมคือ สัมมาทิฐิ มีความเข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ส่วนความประพฤติดังมโน หมายถึง โภภอยากได้ของเขา คิดร้ายพยาบาท และมีความคิดเห็นที่ผิด เรียกว่า มิจาทิฐิ มีความเห็นผิดว่า ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี เรียกว่า ความประพฤติดังมโน คือ มโนสุจริต/มโนทจริต

๒.๖.๓ ขรवासธรรม ๔

ขรवासธรรม คือ ธรรมสำหรับขรवास ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) สัจจะ หมายถึง ความจริง ซื่อสัตย์
- ๒) ทมะ หมายถึง การข่มใจ การฝึกฝน
- ๓) ขันติ หมายถึง ความอดทน
- ๔) จาคะ หมายถึง การบริจาค ความเสียสละ^{๘๓}

ขรवासธรรม คือ หลักธรรมสำหรับการครองชีวิตคู่ของครอบครัว หรือหลักประกันชีวิตครอบครัวให้มีความสุข ความปรารถนาของผู้ครองเรือน ย่อมปรารถนาที่จะให้ชีวิตในครอบครัวมีความสุข ร่าเริง ไม่ต้องการให้เกิดความแตกแยก หรือทะเลาะเบาะแว้งกัน ถ้าบุคคลอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซื่อสัตย์ไว้วางใจกันและกันก็จะสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ไม่ให้เกิดขึ้นได้ การปฏิบัติตามหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์คือ ขรवासธรรม ๔ จะได้อธิบายความหมายดังต่อไปนี้

(๑) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ความจริง ต้องมีความซื่อสัตย์และซื่อตรงต่อคู่ครองชีวิตของตน มีความรับผิดชอบ มีความจริงใจต่อคู่ครอง ซื่อสัตย์ต่อตนเอง จริงใจ พูดจริงทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจได้ ไม่ฝืนทำความชั่วทั้งปวงและมีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น โดยเฉพาะคู่ชีวิตของเรา ไม่ประพฤตินอกใจคู่ครอง ไม่โกหกหลอกลวง มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ มีความรับผิดชอบ ประพฤติในสิ่งที่ดีงามตามสัจจะแห่งธรรม อยู่กันอย่างเปิดเผย ให้ทั้งสองฝ่ายมองเห็นกันชัดเจน ไม่มีอะไรเป็นความลับอันตนจะต้องพึงปิดบังแก่กัน ครอบครัวของสามีภรรยาไม่จริงใจซื่อสัตย์ต่อกัน จะหาความสุขไม่ได้เลย ทำให้สมาชิกในครอบครัวคือบุตรธิดาพลอยได้รับ

^{๘๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

ผลกระทบไปด้วยก่อให้เกิดปัญหาทางครอบครัวหลายประการตามมา เช่น ปัญหาการหย่าร้าง ทะเลาะวิวาทกัน เป็นต้น

(๒) ทมะ คือ ความข่มใจ ฝึกฝนตนเองข่มใจไม่ให้โกรธ ข่มใจไม่ให้หลงมัวเมาในสิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่จะเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบสุขขึ้น ไม่ไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข ซึ่งเป็นสาเหตุที่นำความหายนะมาสู่ตนและครอบครัวได้ สิ่งใดที่เห็นว่าไม่ดี ต้องข่มใจที่จะไม่ทำบังคับควบคุมตนเองให้ได้ รู้จักปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่น โดยเฉพาะคู่สามีภรรยาที่แต่งงานกันใหม่จะต้องรู้จักปรับตัวให้เข้ากับญาติของอีกฝ่ายให้ได้ เช่น ภรรยาไปอยู่บ้านของสามีต้องรู้จักปรับตัวให้เข้ากับพ่อแม่ของสามีให้ได้ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยในที่สุดก็เป็นญาติกันได้อย่างสนิทใจ เป็นต้น

(๓) ขันติ คือ ความอดทน ต้องมีความอดทนต่อความยากลำบากต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกับผู้อื่น อดทนต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในครอบครัว อดทนต่อความลำบากในการประกอบอาชีพ อดทนต่อปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา อดทนต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่สร้างความลำบาก ขัดเคืองให้เกิดขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ อดทนต่อความยากลำบากในการเลี้ยงดูบุตรและญาติพี่น้องที่อยู่ในครอบครัว กล่าวที่จะอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในชีวิตคู่ ต้องเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง สามารถกล้าเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ด้วยจิตใจที่มั่นคงไม่หวั่นไหว ตั้งใจมุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรอย่างไม่ทอดยถ แล้วความสุขจะเกิดขึ้นในครอบครัวได้อย่างสมบูรณ์

(๔) จาคะ คือ ความเสียสละ เสียสละทรัพย์สินเงินทองของตน ไม่หวงแหนของกินของใช้ต่างๆ หรือแม้แต่คู่ครองของตน เสียสละความสุขส่วนตัวให้กับผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่มิพระคุณต่อเรา ผู้ที่อยู่ในความดูแลและอยู่ใต้การปกครอง ผู้ที่ด้อยโอกาสกว่าเรา ผู้ที่มีฐานะยากจนลำบากยากแค้น ฉะนั้น การเสียสละผู้นำต้องเป็นคนใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ความช่วยเหลือต่อทุกคนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกัน มีความโอบอ้อมอารีต่อคู่ครอง ต่อเพื่อนบ้านและญาติมิตรของตน หรือสมาชิกทุกคนในครอบครัว

สรุปว่า ความปรารถนาชีวิตของครอบครัวให้มีชีวิตราบรื่น หรือหลักประกันชีวิตสำหรับผู้ครองเรือนมีข้อปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์ เรียกว่า ฌราวาสธรรม เป็นหลักประกันชีวิตของครอบครัว ได้แก่ สัจจะ คือ คู่ชีวิตมีความรักจริงใจซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ทมะ คือ การฝึกฝนอบรม ข่มใจปรับตัวให้สู้กับปัญหาอุปสรรคที่เข้ามาในครอบครัว ขันติ คือ อดทนอดกลั้นไม่หวาดหวั่นต่อการฝึกฝนข่มใจต่อปัญหา และรู้จักปรับตัวให้เรียนรู้อยู่กับปัญหาที่เข้ามาในครอบครัวอย่างเข้มแข็ง ทั้งร่างกายทั้งจิตใจและไม่ย่อท้อ จาคะ คือ ครอบครัวรู้จักเสียสละทรัพย์สินเงินทองเพื่อขจัดความตระหนี่ออกจากจิตใจ และสามีภรรยาต้องรู้จักความเสียสละช่วยเหลือญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย และสงเคราะห์สังคมอื่น

๒.๖.๔ พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติธรรม เครื่องอยู่ของพรหม ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) เมตตา คือ ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข

๒) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์

๓) มุทิตา คือ ความยินดี

๔) อุเบกขา คือ ความวางเฉย ความวางใจเป็นกลาง^{๘๔}

พรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจ พระอรหันต์ และพระพรหมของบุตรธิดา ซึ่งเหมาะสมสำหรับการปกครอง การอบรมสั่งสอน เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข พรหมวิหารธรรม จึงเป็นหลักธรรมหลักใหญ่ของการปกครองในชีวิตครอบครัว เพราะภายในครอบครัวมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันด้วยหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกัน คือ สามีกับภรรยา ภรรยากับสามี บิดามารดากับบุตรธิดา บุตรธิดากับบิดามารดา และภายนอกครอบครัวมีเครือญาติผู้ใหญ่ในสังคมอื่นอีกด้วย ดังนั้น หลักธรรมที่เป็นเครื่องส่งเสริมให้บิดามารดาได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรธิดาต้องประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ดังคำอธิบายต่อไปนี้

๑. เมตตา ได้แก่ ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า หมายความว่า บิดามารดามีความรักปรารถนาให้บุตรมีความสุข ความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตรนั้นคืออยากให้บุตรมีความสุข เมื่อบุตรมีความสุขบิดามารดาก็พลอยมีความสุขด้วย เพราะว่าความสุขของบุตรธิดา คือยาใจของบิดามารดาทำให้มีพลังกำลังต่อสู้กับความยากลำบาก นี้เรียกว่า ความรักความปรารถนาดีของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดา อย่างบริสุทธิ์ใจถือว่าเป็นคุณธรรมที่ดีของเมตตา บิดามารดากับบุตรธิดา หวังดีกับบุตร ยินดีอยากให้บุตรธิดานั้นมีชีวิตที่เจริญงอกงาม มีความสุข ปราศจากโรคภัย บุตรธิดาที่บิดามารดาให้กำเนิดแล้ว บุตรธิดาจะมีความประพฤติดี หรือมีอุปนิสัยที่ไม่ดี หรือก่อความเดือดร้อนความน้อยใจ ความลำบากแก่บิดามารดาเพียงใดในสายตาของท่านก็เห็นเราเป็นบุตรธิดาเสมอ ความรักของบิดามารดาที่แสดงออกมาทางการกระทำที่เรียกว่า พฤติกรรม ๓ คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจที่

^{๘๔} อ.บุญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๒/๒๕๒.

ประกอบด้วยความเมตตา^{๔๕} นั้น คือ ความรักของบิดามารดาที่ยินดีทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อบุตรธิดาของตนเอง ความรักตามหลักของพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ

ความรักแบบที่ ๑ คือ ความชอบใจในบุคคล หรือสิ่งที่จะเอามาบำรุงบำเรอความสุขของตน ชอบใจบุคคลนั้นเพราะว่า จะมาสนองความต้องการช่วยบำรุงบำเรอ ทำให้ตนมีความสุขได้ อะไรที่จะทำให้ตนมีความสุขได้ ชอบใจ และต้องการมัน เรียกว่า ความรักแบบบราคะ

ความรักแบบที่ ๒ คือ ความต้องการให้บุคคลอื่นมีความสุข หรือความปรารถนาให้บุคคลอื่นมีความสุข ความรักของบิดามารดา^{๔๖}นี้คือ อยากให้ลูกมีความสุข เรียกว่า ความรักแบบเมตตา^{๔๕}

ความรัก ๒ แบบนี้ จะเห็นได้ว่า ความรักแรก คือ อยากได้บุคคลอื่นมาบำรุงความสุขตน หาความสุขจากบุคคลอื่น เอาบุคคลอื่นมาทำให้ตนเป็นสุข ซึ่งเป็นความรักของเด็กหนุ่มสาวมีความชอบใจอยากได้เขามาสนองความต้องการของตนทำให้ตนมีความสุข ถ้าผิดหวังในความรักแบบที่ ๑ จะทำให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง คือ การเบียดเบียนแย่งชิงซึ่งกันและกัน พร้อมด้วยความเห็นแก่ตัว หรืออาจทำลายชีวิตของฝ่ายตรงข้ามหรือทั้งสองฝ่าย ดังจะได้ตามสื่อข่าวสารต่าง ๆ ในปัจจุบัน เรียกว่า ความรักแบบบราคะ ส่วนความรักแบบที่ ๒ คือ อยากให้เขาเป็นสุข หรือทำให้เขาเป็นสุขในชีวิตของครอบครัวจะเห็นได้ประจำ คือ ความรักระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา โดยเฉพาะความรักที่มอบให้บุตรธิดาพยายามทำให้ทุกอย่าง เพื่อให้บุตรธิดามีความสุข เมื่อบุตรธิดามีความสุขท่านก็มีความสุขด้วย พ่อบุตรธิดามีความทุกข์เดือดร้อน ท่านก็สงสารอยากจะช่วยปลดปล่อยความทุกข์ให้บุตรธิดาพ้นจากความลำบากเดือดร้อนนั้นด้วย เรียกว่า ความรักแบบเมตตา

๒. กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ หมายความว่า บิดามารดาจะเกิดความสงสาร เมื่อบุตรธิดาได้รับความเดือดร้อนตกทุกข์ได้ยากก็อยากจะช่วยปลดปล่อยความยากลำบากของบุตรธิดาให้พ้นจากความทุกข์นั้นบิดามารดาจะรู้สึกเป็นทุกข์ร้อนไปพร้อมกับบุตรธิดาของตน คอยเป็นห่วงใยอยู่เสมอ เมื่อบิดามารดาทราบว่าบุตรธิดามีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นมาแล้ว บิดามารดาเป็นทุกข์กายเป็นร้อนใจยิ่งกว่าบุตรหลายเท่า เพราะความรัก ความเป็นห่วงใยบุตร กลัวจะหาทางออกไม่เจอ และแก้ปัญหาไม่ได้ แต่ว่าท่านก็พร้อมที่จะหาวิธีแก้ปัญหาปลดปล่อยความทุกข์ให้บุตรธิดาด้วยความเอ็นดูที่บริสุทธิ์เอาใจใส่บุตรธิดา ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ไม่ว่าปัญหานั้นจะมากหรือน้อยก็ตาม

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), จากสุขในบ้านสู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม, (ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

ความกรุณา คือ ความสงสาร ถือว่าเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้บิฑามารดาเป็นผู้ที่พร้อมจะเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อความสุขของบุตรธิดา เป็นผู้ที่มีความรักอย่างศรัทธาแรงกล้า สามารถที่จะเสียสละแม้กระทั่งชีวิตตนเพื่อช่วยชีวิตให้บุตรนั้นได้อยู่รอดปลอดภัย เป็นผู้ที่มีความโอบอ้อมอารีห่วงใยให้โอกาสบุตรธิดาได้ปรับตัวใหม่เสมอเมื่อบุตรธิดาได้ทำผิดพลาด

จะเห็นได้ว่า บิฑามารดาที่มีความสงสารต่อบุตรธิดา คือ ท่านยินดีที่จะเห็นเด็ดย่อยเพื่อให้บุตรธิดาได้อยู่ดีมีความสุขกายสุขใจ ท่านยอมเสียสละแม้ชีวิตตนเพื่อให้บุตรธิดาได้มีชีวิตที่ปลอดภัย ท่านยินยอมเสียเกียรติชื่อเสียงตนเพื่อให้บุตรธิดาได้เป็นคนดีมีคุณธรรมนี้คือ ความสงสารปรานีที่บิฑามารดามีต่อบุตรธิดาตน

๓. มุทิตา ได้แก่ ความพลอยยินดี หมายความว่า ความรู้สึกยินดีด้วย บิฑามารดาพลอยยินดีเมื่อเห็นบุตรธิดาประสบความสำเร็จ มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานด้วยความจริงใจ ตัวอย่าง เช่น บุตรธิดาได้จบการศึกษาและได้งานทำในบริษัท บิฑามารดาก็พลอยแสดงความยินดีเป็นกำลังใจให้บุตรธิดาที่ได้ประสบความสำเร็จ เมื่อเห็นบุตรธิดามีความสุขบิฑามารดาก็สุขด้วย บิฑามารดาแสดงความยินดีกับบุตรด้วยวิธีการ ซื่อของขวัญให้เป็นรางวัลแก่บุตร หรือจัดงานเลี้ยงฉลองให้บุตรธิดาภายในครอบครัวและญาติพี่น้อง เพื่อแสดงน้ำใจที่ให้แก่บุตรจะได้มีกำลังใจในการทำหน้าหน้าที่การงานต่อไป

จะเห็นได้ว่า บิฑามารดาที่มีการแสดงความยินดีต่อบุตรธิดา เป็นผู้ที่มีความดีของมุทิตา คือ บิฑามารดาแสดงความรัก แสดงความจริงใจ ความมีน้ำใจที่ดั่งงามมีจิตใจกว้างขวาง และยังเป็นผู้ให้ความสุขกายและใจแก่บุตรธิดาอีกด้วย

๔. อุเบกขา ได้แก่ ความวางเฉย ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาคือ จิตเรียบตรงเที่ยงคฤตราชัง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง หมายความว่า บิฑามารดาต้องมีความเที่ยงตรงพิจารณาในการกระทำของบุตรธิดาตามความเป็นจริง ไม่มีความเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง บิฑามารดาไม่ลำเอียงเพราะรักบุตรคนเล็กมากกว่าบุตรคนโตแล้ว เวลาน้องทำอะไรผิดก็กล่าวหาว่าพี่เป็นคนกระทำ บิฑามารดาก็ไม่ฟังเหตุผลกล่าวหาว่าบุตรคนโตอย่างเดียว ซึ่งเป็นสาเหตุให้บุตรธิดานั้นไม่มีความสามัคคีกันแล้วก็ทะเลาะกัน หรือคิดแต่จะเอาใจเอาเปรียบกันอยู่เสมอ และบุตรธิดาอาจมีปมด้อยอยู่ในใจว่าบิฑามารดารักบุตรไม่เท่ากันได้ในการเล่นดูบุตรธิดาต้องมีความเที่ยงตรง ให้ความเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม บิฑามารดาจะต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งหนักแน่นต่อการอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูบุตรธิดา ตัวอย่าง เช่น เมื่อบุตรธิดาทำความผิดหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน บิฑามารดาต้องวางใจให้เป็นกลาง เพื่อให้มีการพิจารณาวินิจฉัย ตัดสิน และให้บุตรปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม เมื่อบุตรธิดา

สมควรต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนอย่างเป็นธรรม^{๘๖} ในการตัดสินปัญหาเรื่องใดๆ ก็ตาม บิดามารดาต้องวางใจให้เป็นกลาง และตัดสินพิจารณาไคร่ครวญหาเหตุผลด้วยสติปัญญาตามข้อเท็จจริงอย่างถูกต้อง โดยไม่มีอคติต่อกันหรือมีความเที่ยงธรรม เพื่อรักษาความถูกต้องและความยุติธรรมของบุคคลภายในครอบครัวไว้ได้

อุเบกขา คือ ความวางเฉย หรือความมีใจเป็นกลาง บิดามารดาควรปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรธิดาด้วยความวางใจเป็นกลาง หรือมีจิตใจที่เที่ยงตรง ปราศจากความความลำเอียงหรือไม่มีอคติ จะเห็นได้ว่า คุณธรรมของอุเบกขา คือ บิดามารดาเป็นผู้ที่มีจิตใจที่เที่ยงตรง ไม่มีความลำเอียง (อคติ) รักษาความยุติธรรม สร้างความสามัคคี และมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง

จะเห็นได้ว่า บิดามารดาที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรด้วยความจริงใจ จึงได้ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ และเป็นพรหมในบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในคุณธรรมของผู้ปกครองครอบครัว เช่น “ขามบุตรเป็นเด็กวัยเยาว์ได้บิดามารดา รักใคร่เอาใจใส่ถนอมเลี้ยงให้บุตรเจริญเติบโตตั้งแต่เล็กจนใหญ่ ขามเจ็บไข้ได้บิดามารดา ห่วงปกป้องรักษา ขามบุตรเจริญวัยเป็นหนุ่มสาวได้บิดามารดา พลอยปลาบปลื้มใจและหวังให้บุตรมีอนาคตที่สดใส ขามบุตรรับผิดชอบกิจหน้าที่ของตนบิดามารดา มีใจนิ่งสงบเป็นกลางวางเฉยคอยบุตรอยู่ห่างๆ”^{๘๗} จึงเรียกว่า พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหารธรรมเป็นหลักปฏิบัติสำคัญสำหรับผู้ที่ยู่ร่วมกัน สังคมจะมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอต้องอาศัยบิดามารดาเป็นเบื้องต้นในการอบรมเลี้ยงดูบุตรภายในครอบครัวให้มีคุณธรรมคือความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในโอวาทของบิดามารดา และมีสัมมาคารวะญาติผู้ใหญ่ บิดามารดาเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับบุตรด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างจริงใจ พระพุทธเจ้าได้แสดงวิธีการปฏิบัติหน้าที่ของบิดามารดาต่อบุตรธิดาที่เรียกว่า ทิสเบื่องหน้ามีอยู่ ๕ ประการ คือ “ห้ามปราม ป้องกันจากความชั่วดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควรให้ และมอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส”^{๘๘}

สรุปว่า บิดามารดาทำทุกอย่างเพื่อบุตรธิดาด้วยความรัก โดยมีคุณธรรมของบิดามารดาที่แสดงออกมาจากพฤติกรรม ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ประกอบด้วยหลักพรหมวิหารธรรม คือ

๑. ใจของบิดามารดาที่กระทำต่อบุตรธิดาประกอบด้วยความรัก ความปรารถนาดีเอาใจใส่เลี้ยงดูบุตรธิดาให้เจริญเติบโตและองงามมีความสุขคือ มีเมตตา

^{๘๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๘๗}พระพรหมคุณาภรณ์.(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๑๒๖.

^{๘๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๘/๒๐๒.

๒. ใจของบิดามารดาประกอบด้วยกรุณา คือ มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ช่วยแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ และปลดเปลื้องความทุกข์ให้กับบุตรธิดา

๓. ใจของบิดามารดาประกอบด้วย มุทิตา คือ คอยส่งเสริม ให้กำลังใจ และพลอยยินดีเมื่อบุตรธิดาประสบความสำเร็จ ประสบความสำเร็จ ก้าวหน้า หรือทำความดีงามถูกต้อง

๔. ใจของบิดามารดาประกอบด้วย อุเบกขา คือ ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตนเอง ท่านก็จะให้โอกาสแก่บุตรธิดาที่จะพัฒนาตัวเองคือ ไม่ใช่จะทำให้ไปหมดทุกอย่างจนกระทั่งบุตรธิดาทำอะไรไม่เป็น^{๔๘}

๒.๖.๕ เบญจศีล/เบญจธรรม

ในพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติพื้นฐานของมนุษย์เรียกว่า “มนุษยธรรม” ได้แก่ ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งเป็นธรรมจริยาและเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำให้เจริญขึ้นพร้อมทั้งทางกายทางวาจาและทางใจ และท่านสอนว่าผู้นั้นควรควบคุมตนให้ได้ ในทางกายและทางวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย^{๔๙} โดยเฉพาะบุคคลของครอบครัวควรตั้งตนอยู่ในข้อปฏิบัติพื้นฐานของมนุษย์ ด้วยการฝึกขัดเกลادنทางกายและทางวาจาให้สมบูรณ์แบบ เพื่อเกิด ความสงบและความสามัคคีของบุคคลในครอบครัวและสังคม ดังนั้น หลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานของ มนุษย์ควรนำมาใช้กับบุคคลในครอบครัวของตนอย่างจริงจังหรือถือปฏิบัติอย่างซื่อสัตย์ต่อเบญจ ศีล-เบญจธรรม ดังต่อไปนี้

เบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยการ รักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่ เบียดเบียน มีอยู่ ๕ ข้อได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการฆ่าชีวิต)

๒. อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้)

๓. กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม)

๔. มุสาวาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ)

๕. สุราเมรยมชฺชปมาทัฏฐานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราและ เมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)^{๕๐}

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), จากสุขในบ้านสู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม, หน้า ๓.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, หน้า ๑๕.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๐๕-๓๑๑/๔๔๓-๔๕๓.

เมื่อเราได้ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ แล้วคุณธรรมที่ปรากฏมากับศีล ๕ เรียกว่า เบญจธรรมหรือคุณธรรมอันดีงาม ๕ ข้อดังนี้

เบญจธรรม คือ ธรรมอันดีงาม ๕ อย่าง คุณธรรม ๕ ประการ คู่กับเบญจศีลเป็นธรรมที่อุดหนุนเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลคุณธรรมนี้จะปรากฏขึ้นอยู่ในใจเป็นประจำ มีอยู่ ๕ ข้อ ได้แก่

๑) เมตตา และกรุณา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓) กามสังวร หมายถึง การสังวรในกามความสำรวมระวังจักยับยั้งควบคุมคนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔) สัจจะ หมายถึง ความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕) สติสัมปชัญญะ หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอคือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำละวางมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีล ๕ ข้อขึ้น เพื่อให้ชาวพุทธได้ถือปฏิบัติขึ้น เบื้องต้นเป็นแนวเดียวกัน ซึ่งเป็นข้อควรเว้นหรือควรละเว้นและศีลสามารถควบคุมความประพฤติของมนุษย์ทั้งกายและวาจาให้เรียบร้อย ส่วนเบญจธรรมคือ คุณธรรมอันดีงาม ๕ ประการ เป็นข้อปฏิบัติที่สนับสนุนคุณธรรมอันดีงามของศีลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สรุปว่า เบญจศีลเป็นข้อควรเว้นคู่กับเบญจธรรมเป็นข้อปฏิบัติ พระพุทธเจ้า จึงได้ทรงบัญญัติศีล ๕ ข้อ เพื่อเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับพุทธศาสนิกชนได้ถือปฏิบัติและศีลสามารถควบคุมความประพฤติให้เรียบร้อยได้ ๒ ทาง คือ ทางกาย คือศีลควบคุมความประพฤติทางกายให้เรียบร้อย และไม่เบียดเบียนเคารพสิทธิผู้อื่นและทางวาจา คือศีลควบคุมความประพฤติทางวาจาให้เรียบร้อย และให้ระวังคำพูดจา ไม่โกหกหลอกลวง พูดจาไพเราะ พูดแต่เรื่องที่เป็นความจริงเป็นประโยชน์ ดังนั้น ผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลแล้วคุณธรรมอันดีงามของศีลจะเป็นเกราะป้องกันไม่ให้ตกไปในทางที่เสื่อมเสีย และมีความสุขในชีวิตมีเกียรติชื่อเสียงขจรไป

๒.๕.๖ ทิศ ๖

ในการดำรงชีวิตครอบครัวก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กัน ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามสถานะทางสังคมที่กำหนดไว้คือ วิธีการปฏิบัติที่บุคคลต้อง

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

ยึดมั่นด้วยความซื่อสัตย์ต่อความสัมพันธ์อันดีของบุคคลในครอบครัวและสังคม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบทิศ ๖ ว่า

“อริยสาวกเป็นผู้ป้องกันทิศ ๖ เป็นอย่างไร

คหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ ๖ นี้ คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า
 พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง
 พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง
 พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน”^{๕๓}

บุคคลทั้ง ๖ ประเภทนี้ต่างก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมดุจดังทิศที่อยู่รอบตัว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลปฏิบัติต่อกัน หรืออนุเคราะห์ช่วยเหลือกันและกันให้ครบถ้วน ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น หน้าที่บุคคลต้องปฏิบัติต่อทิศ ๖ ด้วยความจริงใจ ได้แก่ การปฏิบัติระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาหรือบุตรธิดากับบิดามารดา ครูอาจารย์กับศิษย์หรือศิษย์กับครูอาจารย์ สามีกับภรรยาหรือภรรยา กับสามี มิตรกับมิตร นายจ้างกับคนรับใช้และคนงาน และสมณะพราหมณ์(นักบวช)กับคฤหัสถ์(ประชาชน) หรือคฤหัสถ์กับสมณะพราหมณ์ ดังต่อไปนี้

๑. **ปรัตติมทิศ** หมายถึง ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตและให้จุดเริ่มต้นชีวิตใหม่แก่บุตรธิดา บิดามารดาเป็นผู้มีกระทำอุปการะแก่บุตรธิดามาก่อน ผู้ที่เป็นบุตรธิดาต้องตอบแทนบุญคุณของท่านทั้งสองที่ได้ชุบเลี้ยงเรามาเป็นอย่างดี ดังนั้น หน้าที่ต้องปฏิบัติด้วยความจริงใจต่อกันระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดา หรือบิดามารดากับบุตรธิดา ควรปฏิบัติดังนี้

ก) **หน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิดามารดา** : บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ (๒) จักทำกิจของท่าน (๓) จักดำรงวงศ์สกุล (๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ข) **หน้าที่บิดามารดาต่อบุตรธิดา** : บิดามารดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา (๔) หาภรรยาที่สมควรให้ (๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๕๔}

^{๕๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๕๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิดามารดา ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุตรธิดา มีอยู่ ๓ ประเภท คือ (๑) อภิชาตบุตร คือบุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดาหรือดีเลิศกว่าพ่อแม่ (๒) อนุชาตบุตร คือบุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดาหรือเสมอด้วยพ่อแม่ (๓) อวชาตบุตร คือบุตรที่ต่ำลงกว่าบิดามารดาหรือเสื่อมทรามทำลายวงศ์ตระกูล^{๕๕} บุตรธิดาที่บำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า เป็นลูกที่ดีของบิดามารดา หรือเป็นลูกที่มีคุณธรรมของคนดี เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กตัญญูกตเวที” คือ ผู้รู้อุปการะที่ท่านกระทำแล้วและตอบแทน รู้จักบุญคุณของผู้อื่นนั่นเอง

ส่วนหน้าที่ของบิดามารดาที่เลี้ยงดูอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ได้ชื่อว่า “เป็นผู้เอาใจใส่บุตรธิดา” เพราะบิดามารดาเป็นผู้เลี้ยงดูคอยปกป้องบุตรธิดาไม่ให้ตกไปในทางอบายมุข และได้รับการศึกษาเพิ่มพูนปัญญาดำรงวงศ์ตระกูลสืบต่อไป ดังนั้น บิดามารดาจึงได้เป็นพระอรหันต์และพระพรหมในบ้านของบุตรธิดา ดังนั้น บุตรธิดาที่ดี คือ ผู้ที่รู้จักอุปการคุณที่เขากระทำก่อนแล้วและตอบแทน หรือรู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ เรียกว่า “กตัญญูกตเวที” ส่วนบิดามารดาที่ดี คือ ผู้ทำอุปการะก่อน หรือเป็นผู้ให้ชีวิตอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาป้องกันไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว ทำแต่ความดี เพิ่มพูนปัญญา หากุศลครองให้ สืบวงศ์ตระกูล เรียกว่า “บุพการี”

๒. ทักษณทิส หมายถึง ทิศเบื้องขวา คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นผู้สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิส หมายถึง สอนฝึกศิษย์ให้ใช้ชีวิตเรียบง่ายได้จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดีที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิคมีมีความสุขความเจริญ^{๕๖} เพราะฉะนั้นครูอาจารย์จึงเป็นผู้ที่ควรแก่การบูชาคุณ(ทักษิณบุคลล)และเป็นผู้ที่มีอุปการคุณแก่ศิษย์อย่างยิ่ง ดังนั้น หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติด้วยความจริงใจต่อกันระหว่างศิษย์กับครูอาจารย์ หรือครูอาจารย์กับศิษย์ ควรปฏิบัติดังนี้

ก) หน้าที่ศิษย์ต่อครูอาจารย์ : ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ลูกต้อนรับ (๒) เข้าไปคอยรับใช้ (๓) เชื้อเพลิง (๔) ดูแลปรนนิบัติ (๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

ข) หน้าที่ครูอาจารย์ต่อศิษย์ : ครูอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) แนะนำให้เป็นคนดี (๒) ให้เรียนดี (๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี (๔) ขกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย (๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย^{๕๗}

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุญชีวิต**, หน้า ๕๔.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

จะเห็นได้ว่า ลูกศิษย์บุคคลใดตั้งใจศึกษามุ่งมั่นประกอบของพหุสูตร ได้แก่ ฟังมาก จำได้ คล่องปาก ขึ้นใจ เข้าใจทฤษฎี เรียกว่า “ผู้ได้เรียนมากหรือผู้คงแก่เรียน” และครูอาจารย์ตั้งใจสอนแก่ศิษย์จนได้รับผลสำเร็จตามความมุ่งหมายในเรื่องการสอน ได้แก่ การสอนให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำให้ได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เรียกว่า “ผู้ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้”

๓. ปัจฉิมทิส หมายถึง ทิสเบื้องหลัง คือ ทิสตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะมีขึ้นภายหลังและคอยเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง บุคคลผู้มาทีหลังก็คือ บุตรธิดา สามิ ภรรยา เมื่อสามิภรรยาและบุตรธิดาอยู่ด้วยกันแล้วให้กำลังใจซึ่งกันและกัน เช่น ภรรยาคอยเป็นกำลังใจอยู่ที่บ้านให้สามิที่ไปทำงาน สิ่งสำคัญที่สามิภรรยาต้องการก็คือ “กำลังใจให้กันและกัน” ดังนั้นหน้าที่ต้องปฏิบัติด้วยความจริงใจต่อกันระหว่างสามิภรรยา ควรปฏิบัติดังนี้

ก) หน้าที่ของสามิต่อภรรยา : สามิพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิสเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ให้เกียรติยกย่อง (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องแต่งตัว

ข) หน้าที่ของภรรยาต่อสามิ : ภรรยาขอมอบนุเคราะห์สามิผู้เป็นทิสเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) จัดงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง^{๕๔}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของสามิที่บำรุงภรรยาผู้เป็นทิสเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า “เป็นข้างเท้าหน้า” คือ สามิคอยปกป้องภัยอันตรายต่างๆ มอบความรักให้เกียรติกันอย่างจริงใจรักเดียวไม่ประพฤตินอกใจคู่ครองตน มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ดูแลรักษา เป็นเสาหลักให้เมื่อภรรยามีปัญหาทุกข์ร้อนใจช่วยปลอบใจและช่วยเหลือภรรยาดูแลบุตรธิดาจึงเรียกว่า “รักครอบครัว” ส่วนหน้าที่ของภรรยาที่อนุเคราะห์ต่อสามิผู้เป็นทิสเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า “เป็นข้างเท้าหลัง” คือ ภรรยาคอยเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลังของสามิ มอบความรักให้เกียรติไม่คิดนอกใจจริงใจต่อคู่ครองและรักษาทรัพย์สมบัติที่สามิหามาได้ ให้ความอนุเคราะห์แก่ญาติทั้งสองฝ่ายและพร้อมที่จะเป็นคู่ชีวิตคู่สุขคู่ทุกข์ร่วมกันไม่หวาดหวั่นต่อปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เมื่อสามิมีความทุกข์ใจก็คอยปลอบให้กำลังใจกันและกัน ดังนั้น สามิเป็นข้างเท้าหน้า เพราะว่าเป็นผู้นำของครอบครัวยังมีความเป็นอยู่ที่ดีคอยปกป้องภัยให้สมาชิกในครอบครัว ส่วนภรรยาเป็นข้างเท้าหลัง เพราะว่าเป็นผู้คอยดูแลกิจต่างๆ ภายในครอบครัว หน้าที่สามิภรรยาข้อที่เหมือนกันคือ “ไม่ประพฤตินอกใจ” เพราะจะทำให้คู่ครองมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

^{๕๔}ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

๔. **อุตตริทิส** หมายถึง ทิสเบื้องซ้าย คือ ทิสเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย คือ คนที่อยู่ใกล้ชิดหรือผู้ร่วมงาน เพราะว่ามิตรสหายช่วยเหลือให้ข้ามพ้นปัญหาและอุปสรรคอันตราย เมื่อเรามีความทุกข์เดือดร้อนใจ นอกเหนือจากพ่อแม่สามีภรรยายังมีมิตรสหายที่ช่วยย้าเตือนสติไม่ให้ประมาทหลงกระทำผิดกฎหมายหรือศีลธรรม เป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุเป้าหมายประสบผลสำเร็จได้ อย่างไรก็ตาม มิตรสหายก็เป็นเพื่อนที่สำคัญสำหรับเราเหมือนกับคำสุภาษิตโบราณว่า “มีสุขร่วมเสพมีทุกข์ร่วมด้าน” ดังนั้น หน้าที่ต้องปฏิบัติด้วยความจริงใจระหว่างบุคคลกับมิตรสหายหรือมิตรสหายกับบุคคล ควรปฏิบัติดังนี้

ก) **หน้าที่ของบุคคลพึงบำรุงมิตรสหาย** : บุคคลพึงบำรุงมิตรสหาย ผู้เป็นทิสเบื้องซ้าย ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การให้ (๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก (๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ (๔) วางตนสม่ำเสมอ (๕) ไม่พุดจาหลอกหลวงกัน

ข) **หน้าที่ของมิตรสหายยอมอนุเคราะห์ตอบ** : มิตรสหายยอมอนุเคราะห์ตอบด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว (๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว (๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้ (๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร^{๕๕}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของบุคคลบำรุงมิตรสหายผู้ที่เป็นทิสเบื้องซ้ายด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า “มิตรแท้” คือผู้ที่ช่วยเหลือเพื่อนยามเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนใจจะอยู่เคียงข้าง เมื่อเพื่อนมีความทุกข์ก็ทุกข์ด้วยมีสุขก็สุขด้วย หรือเอาใจเขามาใส่ใจเรา มิตรด้วยใจจริง เรียกว่า “มิตรแท้”^{๕๖} ส่วนเพื่อนที่มีภัยมาก็ไม่ช่วยเตือนภัยให้ยังส่งเสริมกันไปในทิศทางที่เสื่อมเสียอีกด้วย และเป็นศัตรูมาในร่างของมิตร เรียกว่า “มิตรเทียม”^{๕๗} ดังนั้น การคบมิตรในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประการ คือ การคบมิตรเทียม คือ มิตรไม่มีความจริงใจต่อกัน เป็นบุคคลที่นำความเดือดร้อนความหายนะมาให้แก่ชีวิต พระพุทธเจ้าให้หลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียมเสีย ส่วนการคบมิตรแท้ คือ มิตรที่มีความจริงใจต่อกัน และเป็นบุคคลที่นำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตพระองค์ทรงสนับสนุนให้คบมิตรแท้ประเภทนี้

๕. **เหตุฐิมทิส** หมายถึง ทิสเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำ การงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้กับการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย ดังนั้น หน้าที่ต้องปฏิบัติอย่าง

^{๕๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔-๒๑๕.

^{๕๖}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐-๒๖๔/๒๐๕-๒๑๑.

^{๕๗}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๕๘/๒๐๓-๒๐๕.

จริงใจระหว่างนายกับคนรับใช้และคนงานหรือคนรับใช้และคนงานกับนาย มีหลักปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก) หน้าที่ของนายต่อคนรับใช้และคนงาน : นายพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ผู้เป็นทาสเบื้องต้นด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง (๒) ให้อาหารและค่าจ้าง (๓) ดูแลรักษาพยาบาล (๔) ให้อาหารมีรสแปลก (๕) ให้หยุดงานตามโอกาส

ข) หน้าที่ของคนรับใช้และคนงานต่อนาย : คนรับใช้และคนงานยอมอนุเคราะห์นายด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ตั้งใจทำงานก่อนนาย (๒) เลิกงานเข้านอนที่หลังนาย (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้ (๔) ทำการงานให้ดีขึ้น (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ^{๑๒}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของนายพึงบำรุงคนรับใช้และคนงานผู้เป็นทาสเบื้องต้นด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า “หัวหน้าและนายจ้าง” ผู้ที่เป็นนายจ้างหรือหัวหน้าต้องฉลาดในการใช้บุคคลทำงานตามความสามารถไม่เห็นลูกจ้างเป็นเหมือนทาสรับใช้ เมื่อลูกจ้างทำงานเสร็จแล้วนายจ้างต้องมีผลตอบแทนลูกจ้าง เพื่อให้ลูกจ้างไว้วางใจและทำงานตอบแทนอย่างบริสุทธิ์ใจ ตัวอย่างเช่น ลูกจ้างเกิดเจ็บป่วยขึ้นมาก็ให้การรักษายาบาล ผู้ที่เป็นนายจ้างขยันให้ค่าตอบแทนหรือโบนัสเป็นต้น ส่วนหน้าที่ของคนรับใช้และคนงานยอมอนุเคราะห์นายจ้างด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า “ลูกจ้างที่ซื่อสัตย์” ลูกจ้างอนุเคราะห์นายจ้างด้วยการทำงานอย่างซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ขยันทำงานให้คุ้มค่ากับค่าตอบแทน และเคารพนับถือสรรเสริญให้เกียรตินายจ้าง เป็นต้น ดังนั้น นายจ้างที่ดี คือเป็นผู้ที่ให้ค่าตอบแทนแก่ลูกจ้างที่ขยันทำงานอย่างซื่อสัตย์และให้ความช่วยเหลือเมื่อเขาได้รับความเดือดร้อน ส่วนลูกจ้างที่ดี คือ เป็นบุคคลที่ขยันทำงานให้แก่นายจ้างให้เหมาะสมกับค่าจ้างและเคารพนับถือให้เกียรติแก่เจ้านายด้วยความซื่อสัตย์จริงใจ

๖. อุปริมาทิส หมายถึง ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ หรือนักบวชในพระพุทธศาสนามีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติพระธรรมแล้วเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีคุณธรรมและหลักความประพฤติปฏิบัติมากมายและเป็นเนืองนาบุญของชาวพุทธอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรมและเป็นผู้นำทางจิตใจ ดังนั้น หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติด้วยความจริงใจต่อกันระหว่างคฤหัสถ์กับสมณพราหมณ์หรือสมณพราหมณ์กับคฤหัสถ์ ควรปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก) หน้าที่ของคฤหัสถ์บำรุงต่อสมณพราหมณ์ : คฤหัสถ์ยอมบำรุงสมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบนด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา (๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา (๔) เปิดประตูต้อนรับ (๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

^{๑๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๑๕.

ข) หน้าที่ของสมณพราหมณ์ย่อมอนุเคราะห์ต่อคฤหัสถ์ : สมณพราหมณ์ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ด้วยหน้าที่ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (๖) บอกทางสวรรค์^{๑๐๓}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของคฤหัสถ์บำรุงต่อสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้ชื่อว่า “อุปัฏฐากพระศาสนา” คืออุบาสกอุบาสิกาเป็นผู้ที่ทำนุบำรุงให้พระสงฆ์ได้ประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อให้สืบทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและเป็นกำลังสนับสนุนพระสงฆ์ได้ศึกษาพระคัมภีร์เผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป จึงได้ชื่อว่า “ผู้อุปัฏฐากพระพุทธศาสนา” อุบาสกอุบาสิกาที่ดีมีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุบาสกธรรม ๕ ประการ^{๑๐๔} คือ (๑) มีศรัทธา เชื่อและมีเหตุผลมั่นในคุณพระรัตนตรัย (๒) มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕ (๓) ไม่ถือมงคลตื่นข่าวเชื่อกรรม ไม่เชื่อบงกต มุ่งหวังผลจากการกระทำมิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่าขลังศักดิ์สิทธิ์ (๔) ไม่แสวงหาทักษิณนอกหลักคำสอนนี้ (๕) เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจกรรมพระพุทธศาสนา หลักธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นคุณสมบัติสำหรับอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ส่วนหน้าที่ของสมณพราหมณ์ที่อนุเคราะห์ต่อคฤหัสถ์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการได้ชื่อว่า “เนื่อนานูญของชาวพุทธ” คือพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนามีหน้าที่ศึกษา เผยแผ่คำสอน ผู้สืบต่อพระพุทธศาสนา เป็นการเกื้อกูลประโยชน์แก่ผู้อื่น จึงได้ชื่อว่า “เนื่อนานูญของชาวพุทธ”

๒.๓ บทสรุป

ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คดโกง ไม่คิดคดโกง ไม่หลอกลวง ซื่อตรง ประพฤติไม่เอนเอียง พูดคำสัตย์ พูดจริง และซื่อตรงต่อหน้าที่ คำนับสัญญา โดยการแสดงออกทางพฤติกรรมมีอยู่ ๓ ทาง ได้แก่ ทางใจ คือ ความจริงใจ ไม่คดโกง ไม่คิดคดโกง ไม่หลอกลวง เรียกว่ามโนสุจริต ทางวาจา คือ การพูดจริง พูดคำสัตย์ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดคำส่อเสียด ไม่พูดคำเพื่อเจ้อ เรียกว่า วาจาสุจริต และทางกาย คือ ทำจริง พูดจริง รักษาคำพูด ซื่อตรงต่อหน้าที่ คำนับสัญญา และวาจา เรียกว่า กายสุจริต

ความซื่อสัตย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา จากการศึกษาได้พบว่าในพระวินัยจะกล่าวถึงความหมายในรูปแบบลักษณะการกล่าวคำสัตย์ ความจริงใจ การสมาทาน

^{๑๐๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๑๐๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุชีวิต, หน้า ๗๒.

ความซื่อตรงต่อความประพฤติ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าที่ทรงบัญญัติไว้เช่น เรื่องอันตราภิกขกรรมของภิกษุณี และเรื่องโจทกาทิบัติติ ว่าด้วยข้อปฏิบัติโจทก์ เป็นต้น

ส่วนในพระสูตรกล่าวถึงความหมายของความซื่อสัตย์ในรูปแบบลักษณะการกล่าวคำสัตย์ อ้างอิงถึงคุณธรรมความดีที่อยู่ให้ปกป้องรักษาให้รอดปลอดภัย การรักษาคำมั่นสัญญาต่อตนเองและผู้อื่น ซื่อตรงต่อหน้าที่ จงรักภักดี รักเดียวใจเดียว ไม่ประพฤติผิดนอกใจ ตัวอย่างเช่น เรื่องวัฏฏกโปตกจริยา ว่าด้วยจริยาของลูกนกกลุ่มอ่อน และเรื่ององคุลิมาลชาดก ว่าด้วยของคุลิมาล เป็นต้น

ลักษณะความซื่อสัตย์มีอยู่ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) ลักษณะความซื่อสัตย์ต่อพฤติกรรมของบุคคลมี ๓ ทาง คือ ความจริงใจ เรียกว่า จริงใจ พุดจริง พุดคำสัตย์ เรียกว่า จริงวาจา และการกระทำจริง เรียกว่า ทำจริง (๒) ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ได้แก่ ซื่อตรงต่อวาจา เวลา ตรงต่อความตรง หรือความเที่ยงธรรม (๓) ความซื่อสัตย์ต่อบุคคลอื่น ได้แก่ สามีกับภรรยา คือ ไม่ประพฤติผิดนอกใจ บุตรกับบิดามารดา คือ กตัญญูกตเวที มิตรกับมิตรสหาย คือ ความจริงใจ วางใจกัน และลูกจ้างกับนายจ้าง คือ ความจงรักภักดีต่อนาย

วิธีการรักษาความซื่อสัตย์กระทำโดยการสมาทานศีลและการให้คำมั่นสัญญาต่อกันแล้วปฏิบัติตามคำมั่นสัญญานั้น เช่น ด้านครอบครัว คือ ระหว่างคู่สามีภรรยาปฏิบัติหน้าที่ของกันและกัน เรื่องของบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๖ ไม่ประพฤติผิดนอกใจกัน และทางสังคม คือ ระหว่างมิตรกับมิตร เป็นมิตรที่แท้ต่อกัน เป็นต้น

หลักธรรมส่งเสริมความซื่อสัตย์ของครอบครัว ได้แก่ หลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า ฆราวาสธรรม ๔ หลักธรรมที่ทำให้คู่สามีภรรยามีหัวใจเป็นเทวดาคือ หิริและโอตตปปะ หลักธรรมที่แสดงความซื่อสัตย์ทางด้านพฤติกรรม คือ ความซื่อสัตย์ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เรียกว่า สุจริต ๓ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขคือ ศีล ๕ และเบญจธรรม โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ว่าด้วยการห้ามประพฤติผิดในกาม หรือประพฤติผิดนอกใจกันสำหรับผู้ชายยินดีในภรรยาของตนเรียกว่า สทาร์สันโดย ส่วนผู้หญิง ยินดีในสามีของตนเรียกว่า ปติวัตร และการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ของบุคคลในครอบครัวและสังคม เรียกว่า ทิศ ๖

ประโยชน์ของความซื่อสัตย์มีความสำคัญต่อตนเอง คือ เป็นบุคคลที่มีความประพฤติจริงด้วยความดีงาม ครอบครัว คือ เป็นคู่สามีภรรยาที่มีความซื่อสัตย์ต่อกันที่ไม่ประพฤติผิดนอกใจกัน มิตรเป็นมิตรที่จริงใจต่อกันเรียกว่า มิตรแท้ ดังนั้น ความซื่อสัตย์ จึงมีความสำคัญต่อครอบครัว ส่งเสริมให้บุคคลในครอบครัวมีความเข้มแข็งเป็นคนที่จริงใจต่อกัน ตรงต่อหน้าที่การงาน เป็นคนแท้ที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม เมื่อบุคคลในครอบครัวมีความซื่อสัตย์ต่อกันส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข เพราะบุคคลนั้นตั้งมั่นรักษาความซื่อสัตย์นั่นเอง